

N. Rahymow

ÝLMY IŞIŇ BIBLIOGRAFIK TESWIRLEMESI

Ýokary we orta hünär okuw mekdepleri üçin
okuw gollanmasy

*Türkmenistanyň Bilim ministrligi
tarapyndan hödürlenildi*

**Aşgabat
“Ylym” neşirýaty
2013**

Rahymow N.

- R19 **Ylmy işiň bibliografik teswirlemesi.** Ýokary we orta hünär okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy. – A.: Ylym, 2013.

Gollanma halkara standartlarynyň talaplaryndan ugur alnyp, ýurdu-myзда ylmy-derňew işleriniň we neşir önümleriniň bibliografik teswirlemesini birmeňzeşlige getirmäge ýardam etmek maksady bilen türkmen dilinde ilkinji gezek ýazylan işdir. Onda ylym, alym, olardan edilýän talaplar, bibliografik teswirlemäniň esasy talaplary (bibliografik ýazgynyň esasy bölekleriniň bölüji belgileri, olaryň ulanylýan ýerleri, analitik bibliografik ýazgylar), ylmy işiň ylmy-maglumat apparaty-sitatalar, çykgytlar, salgylanmalar (tekstiçe, tekstden daşgary, utgaşdyrylan, sahypalaýyn we gaýtalanýan salgylanmalar) beýan edilýär. Ulanylan arhiw resminamalaryna salgylanmagyň kabul ederlik nusgasy ilkinji gezek hödürlenýär.

Okuw gollanmasy orta hünär we ýokary okuw mekdepleriniň mugallymlarydyr talypalary, ylmy işgärler, aýratyn hem, aspirantlar, olaryň ylmy ýolbaşçylary, doktorantlar, şeýle hem redaktorlar, neşirýat we arhiw işgärleri, kitaphanaçylar üçin niýetlenendir.

Gollanma Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky Baş arhiw müdirliginde taýýarlanyp, şol müdirligiň Ylmy-usulyýet geňeşi hem-de Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasy tarapyndan makullanyldy.

**TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI
GURBANGULY BERDIMUHAMEDOW**

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET TUGRASY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET BAÝDAGY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET SENASY

Janym gurban saňa, erkana ýurdum,
Mert pederleň ruhy bardyr köňülde.
Bitarap, garaşsyz topragyň nurdur,
Baýdagyň belentdir dünýäň önünde.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

Gardaşdyr tireler, amandyr iller,
Owal-ahyr birdir biziň ganymyz.
Harasatlar almaz, syndyrmaz siller,
Nesiller döş gerip gorar şanymyz.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

GIRIŞ

Türkmenistan bu gün ösüş ýolunda. Ýurtda giňişleýin durmuş-ykdysady, syýasy we medeni özgerişlikler bilen bir hatarda ylym-bilim özgerişlikleri hem işjeň amala aşyrylýar. Ol özgerişleriň esasy ugurlarynyň biri-de ýurtda ylmy-barlag işleriniň ýaýbaňlandyrylmagydyr, ýokary hünärli ýaş hünärmenleriň taýýarlanmagy hem-de olaryň hünär derejesiniň yzygiderli ýokarlandyrylmagydyr, sebäbi islendik ýurduň şu günü, esasan hem ertiri ylmyň derejesi bilen gös-göni baglydyr. Şeýle wajyp wezipeden ugur alyp, Türkmenistanyň Gahrymany, Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow «Döwlet mundan beýläk hem ylmy ösdürmek meselelerine aýratyn üns berer, bu möhüm ulgama uly serişdeleri goýberer, alymlara hemmetaraplaýyn goldaw-kömek berer, ylmy işe zehinli ýaşlary giňden çeker...» diýip, ynamly aýdýar¹. Bu bolsa ähli ösüşleriň çalt ilerlemegine ýardam etjek, ähli ösüşleriň gözbaşy bolan ylmyň biziň ýurdumyzda hem ösmegi üçin kepillikdir. Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň gaýtadan dikeldilmegi, aspiranturadyr doktoranturanyň açylmagy, bu ugra maýagoýumlaryň artdyrylmagy, ýokary okuw mekdeplerinde ylmy-barlag işleriniň depgininiň güýçlendirilmegi ylmy ösdürmek hakyndaky aladanyň iş ýüzünde amala aşyrylmagydyr.

Jemgyýetiň öndüriji güýjüne öwrülýän ylym biziň döwletimizde ylmy, tehniki-sosial ösüşi, halkyň ruhy medeniýetini we abadançylygyny ýokarlandyrmagyň esasy çeşmeleriniň biridir. Ylmyň şu günü we ertiri bolan ýaş alymlar meseleleri özygtyýarly Türkmenistan döwletimizde has derwaýys bolup, ol ör-boýuna galýar. Bu tebigy

¹ Türkmenistan. – 2010. – 11 iýun.

kanunalaýyklykdyr. Okuw gollanmasynyň meselelerine geçmezden öňinçä, ylmy-barlag işlerinden, alymlardan, aýratyn hem, ýaş alymlardan edilýän esasy talaplar barada gysgaça aýdyp geçmeli.

Ylmy işgäriň, ýagny awtoryň² öz işinde özünden öňki awtorlaryň işlerinde, ondaky täzeliklere, pikirlere, açyşlara mynasyp baha berip bilmegi ylmy etikanyň esasy talaplarynyň biridir. Şeýle etse, awtoryň ylym meýdanyndaky abraýy diňe artar, sebäbi şol awtoryň şeýle derejä ýetmeginde ondan öňki awtorlaryň goşandynyň az däl-digi aksiomadyr. Şeýle çemeleşmek, öz gezeginde, alymlar nesilleriniň arasyndaky yzygiderliligiň, başgaça aýdylanda, mirasdüşerligiň estafetasynyň dowam edýänliginiň subutnamasydyr. Bu günki ylym alymlaryň önünde döwrüň ileri sürýän hünär ykjamlygy zerurlygyny, ylym äleminde gün-günden artýan maglumat bolçulygyny, ondan baş alyp çykmak we ş.m. ýaly talaplary keserdip goýýar.

Alym, ylmy-barlag işini alyp barýan islendik adam öz işiniň netijelerini galplaşdyrmakdan daşda bolmalydyr, sebäbi ylymdaky galplaşdyrma durmuşdaky ähli beýleki ugurlardakydan has uly oňaýsyz netije berip bilýär. Muny ýönekeý ylmy etika hem ýolbermesiz hasaplaýar. Ylmy etika gös-göni garşy gelýän ýagdaý çeşmäni, onuň awtoryny görkezmezden, ol ýerdäki pikiri, netijäni öz adyndan bermekdir. Ylmy dilde oňa plagiat (ylmy-edebi ogurlyk) diýilýär.

Ylmy-barlag işleriň oňaýly we netijeli bolmagy üçin zerur şertleriň biri-de ylmy-barlag meseleleriniň işjeň, hoşniýetli ara alnyp maslahatlaşylmagydyr. Ylmy etikada tutanýerlilik uly ähmiýete eýedir. Alym ýoldaşlarynyň, keseki awtorlaryň işleriniň ýetmez ýa-da gowşak taraplaryny ähli tarapdan esaslandyryp, hoşniýetlilik bilen görkezmegi başarmalydyr. Şonda gürrüni edilýän işiň awtorynyň abraýy, sosial we gulluk derejesi kesgitleýji faktor bolmaly däl. Şonuň bilen bir hatarda awtoryň özi barada aýdylyan ýerlikli bellikleri

² «Awtor» sözi «ýazar», «ýazarman» sözleri bilen hem çalşyrylýar. Ýöne bu ýerde awtor sözünü şol durşuna ulanmak maksadalaýyk hasaplanylýdy. Sebäbi «awtor» sözi diňe ýazýanyň çäginde has giňräk manyda köp ulanylýar. Meselem, ideýanyň awtory, çyzgydyr konstruksiýanyň awtory, şekillendiriş eserleriniň awtory we ş.m. Galyberse-de, «awtor» latynça dürli eserleri, ylmy işleri, oýlaptapmalary we ş.m. «dörediji» diýmekdir.

kabul edip, olary düzetse onuň alymlyk mertebesini beýgelder. Umuman, ylmy çekeleşikdäki pikir deňgelmezligi, hoşniýetli ylmy tankyt, opponentlik alymlaryň şahsy gatnaşyklaryna zeper ýetirmeli däldir.

Ylmy-gözleg işleriniň göwnējaý alnyp barylmagynda, netijeliliginde, umuman, ýaş alymlaryň kemala gelmeginde ylmy ýolbaşçynyň, halypaçylygyň orny uludyr, sebäbi ýaşlygyň uly döredijilik hyjuwy bilen ýaşuly nesliň iş tejribesidir paýhaslylygy utgaşanda, ol ylmyň çäksiz rezerwine öwrülip biler. Ylmy ýolbaşçynyň esasy wezipesi şagirdine, aýdaly, talyplara, aspirantyna ylmy-döredijilik işiniň nazaryýet-usulyýet meselelerinde, takyk ylmy-barlag işiniň meselelerinde hem-de wezipelerinde kömek bermekdir.

Ylmy-agtaryş işleri adamzadyň aýratyn döredijilikli zähmetiniň bir görnüşidir. Döredijilikli alymlary saýlamak üçin bolsa alymlaryň ylmy işlerine baha berip biljek ýörite guramalar döredilýär. Şeýle maksat bilen 2010-njy ýylyň 23-nji fewralynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow «Alymlyk derejelerini we alymlyk atlaryny dakmak hakyndaky» Karara gol çekdi. Şol Karara laýyklykda «Ýurdumyzyň durmuş-ykdysady ösüşiniň strategik esaslaryny hem-de ylmy kuwwatyny has-da berkitmek, dünýä ylmynyň iň täze gazananlaryny hem-de häzirki tehnologiýalary önümçilige ornaşdyrmagy çaltlandyrmak, ylmy we ylmy-pedagogik işgärleri taýýarlamak hem-de olary attestasiýadan geçirmek boýunça bitewi döwlet syýasatyny alyp barmagy üpjün etmek maksady bilen» Türkmenistanyň Ýokary attestasiýa komiteti döredildi. Şol karar bilen tassyklananky «Alymlyk derejelerini bermek we alymlyk atlaryny dakmak hakynda düzgünnamada» şeýle diýilýär: «...alymlyk derejesini almak üçin ýazylan dissertasiýa ylmy-derejelendiriş işi bolup, onda awtoryň ýerine ýetiren barlaglarynyň esasynda işlenip düzülen nazaryýet düzgünleri, onuň degişli ylmynda gazanylan täze uly üstünlik ýa-da möhüm durmuş, medeni, ykdysady ähmiýetli uly ylmy meseläniň çözgüdi bolmalydyr ýa-da onuň durmuşa ornaşdyrylmagy ýurduň ykdysady ösüşine, ylmy-tehniki özgertmeleri çaltlandyrmaga düýpli goşant goşýan, ylmy taýdan esaslandyrylan tehniki, ykdysady, tehnologiýa barlaglary ýa-da möhüm amaly meseleleriň çözgütleri beýan edilmelidir»³.

³ Türkmenistanyň Prezidentiniň namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň çözgütleriniň ýygındysy. – 2010. – №2. – S. 48, 51.

Bu günki alym öz işine jany-teni bilen ýapyşýan, özüniň pikirini, ylymda öňde goýýan wezipelerini, netijelerini we çaklamalaryny takyk, yzygiderli hem-de anyk aýdyp bilýän, döredijiliginde çäkli bolman, täze ylmy tehnologiýalardan baş çykarýan, ygtybarly ideýalary öňe sürüp bilýän, öz döredijiligine tankydy baha bermegi başaýan, medeniýetli, Watana wepaly adam bolmalydyr.

Islendik ylmy açyş, goralýan dissertasiýa, ylmy eserler alymyň öz öňünde goýýan esasy maksadynyň biridir. Ol netijeler ylmy döredijiligiň göze görünüp duran bir bölegidir, ýöne onuň aňyrsynda şol pellehana ýetmek üçin geçilen çarkandakly aralyk ýatdan çykarylmalý dälir...

Alym hökmünde ylym älemine aýak basan islendik adamyň jogapkärçiligi has hem artýar. Hakyky alym ylmy obýektiwlik, kärdeşleriniň, özünden öňki awtorlaryň, ykrar edilen abraýly alymlaryň mertebesine hormat goýmagy we öz-özüňe tankydy başarmak, kiçigöwünlilik, öz mamladygyňy soňuna çenli görkezmek hem-de şular ýaly hünärmenlik etikasynyň başga-da köp-köp ahlak ölçeglerine wepaly bolup galmalydyr. Muny bolsa alymyň ýazylmadyk ahlak kodeksi hökmünde kabul edip bolar.

Ylmy işleriň, şol sanda talyplaryň diplom işleriniň aýrylmaz bölegi, has dogrusy ondan edilýän talaplaryň esasy biri olaryň ylmy-maglumat apparatynyň doly we dürs berilmegidir, ýagny resmileşdirilmegidir, sebäbi bu apparat işiň ylmylyk derejesini, awtorynyň hünärmenlik we ylmy-usuly kämilligini aýdyň görkezýär. Şonuň üçin islendik ylmy-barlag işiň (pudagyna seretmezden) ylmy-maglumat apparatynyň talabalaýyk bolmalydygy kanunalaýykdyr.

Ylmy işlerde ylmy-maglumat apparatynyň özenini bibliografik ýazgy düzýär. Bibliografiýa – bu çap edilen neşirleriň, golýazmalaryň ylmy ýazgysydyr; islendik tema boýunça olaryň doly ýa-da saýlama sanawydyr. Şeýle ýazgy çykgytlarda, salgylanmalarda we sitatalarda hem dogry amal edilmelidir.

Islendik ylmy işiň ylmy-maglumat apparatynyň talabalaýyk berilmegi döwlet standartlary we kadalaşdyryjy namalar bilen düzgünleşdirilýär, ýöne olaryň dagynyklygy, kähalatda kabul edilmänligi bu ugurda ýeke-täk talaplaryň berjaý edilmezligine sebäp bolýar, diňe

alymlyk derejesine dalaşgärler üçin däl-de, eýsem olaryň ylmy ýolbaşçylary, doktorantlar, redaktorlardyr neşirýatçylar, arhiw işgärleridir kitaphanaçylar üçin hem kynçylyk döredýär. Şu meselede okyja, aýratyn hem, ýaş alymlara ýardam bermek şu okuw-usuly gollanmanyň esasy maksadydyr. Ýokary okuw mekdepleriniň talyplarynyň diplom işleridir taslamalary hem ylmy iş häsiýetlidir. Şonuň üçin gollanma olara-da peýdaly bolup biler. Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow hem talyp ylmyna uly üns berýär, ýaşlaryň geljekde milli ylmymyzy ösdürjekdigine ynamly garaýar.

Ýokary okuw mekdepleri üçin usuly gollanmalardyr okuw kitaplary hem çap edildi⁴, ýöne ol we şolara meňzeş beýleki işlerde awtorlaryň esasy kynçylyk çekýän bölümleri bolan bibliografik teswirlemä, şeýle hem «Edebiýat» bölümlerine bölmäge ýeterlik üns berilmeýär, arhiw materiallaryny ulanmak barada zat aýdylmaýar, nusga görnüşinde getirilýän ýazgylar bolsa, köplenç, Döwlet standartlarynyň talaplaryny ödemeýär. Bu bolsa ylmy işleriň bibliografik teswirlemesinde bulaşyklyk döredýär.

⁴ Meselem, Hanmyradow G., Çaryýewa O. Diplom işlerini taýýarlamak: ýokary okuw mekdepleri üçin usuly gollanma. – A.: Ylym, 2008. – 52 s.; Weýisow B. Ylmy barlaglaryň esaslary: ýokary okuw mekdepleri üçin okuw kitaby. – A.: TDNG, 2010. – 103 s. 1984-nji ýylda şeýle usuly maslahatlar (Оформление ссылок и библиографии в письменных работах студентов-историков: методические советы. – A., 1984. – 52 s.) şu gollanmanyň awtory tarapyndan hem düzülipdi. Dogry, ol «Maslahatlar» şol wagt hereket eden Döwlet standartlarynyň (ГОСТ 7.1–76) talaplaryna görä düzülipdi.

BIBLIOGRAFIK TESWIRLEME WE ONUŇ ESASY TALAPLARY

Şu okuw gollanmasy taýýarlanylanda, degişli döwlet standartlary ulanyldy. Olaryň esasy halkara talaplaryny ödeýän 7.1-84 belgili döwlet standartydyr⁵, şeýle hem bibliografirleýji (kitaphanalar, ylmy-tehniki informasiýa guramalary, döwlet bibliografiýa merkezi) edaralar ulgamy üçin niýetlenen halkara 7.1–2003 belgili döwlet standartlarynyň⁶ degişli talaplary hem bu ýerde göz önünde tutuldy. Bibliografik ýazgynyň döwlet standarty üýtgeşe, ylmy teswirlemäniň-de ujypsyz hem bolsa üýtgemegi mümkindir. Dogry, soňky standartlaýyk bibliografik salgylanma degişli däldir. Agzalan standartlar Türkmenistanda hem kabul edilen. Döwlet standartlarynyň talaplarynyň ýerine ýetirilmegi bolsa hökmandyr. Munuň üstesine-de, Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow türkmen ylmynyň, biliminiň dünýä üllülerine laýyk gelmegini nygtaýar we talap edýär.

Ýurdumyzda ylmy agtaryşlarda türkmen we rus dillerindäki çêşmeleriň agdyklyk edýändigini üçin gollanma, esasan, şu dillere daýanýar. Ylmy edebiyatda kiril hatynyň köplügi sebäpli, tegelek ýaý içinde käbir sözleriň rusça ekwiwalenti, şeýle hem mysallaryň bir bölegi şol hatda getirilýär. Gollanmanyň esasy daýanjy kagyz ýüzündäki neşir önümleri bolanlygy sebäpli, izo-audio-wideo maglumatlary hem-de elektron çêşmeleri görerijileri teswirlemek üçin agzalan 7.1–2003 döwlet standartyna esaslanmak maslahat berilýär.

⁵ ГОСТ 7.1–84. Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления. Издание официальное // Стандарты по библиотечному делу и библиографии. – М., 1985. – С. 29–99.

⁶ Межгосударственный ГОСТ 7.1–2003. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления. – М., 2004.

Bibliografik ýazgyny dogry amala aşyrmakda beýleki döwlet standartlary we kabul edilen ölçegler hem kömek berýär. Olar barada aşakda durulýar.

Eýsem bibliografik ýazgy näme? **Bibliografik ýazgy** – bu kesgitli düzgünnamalar boýunça häsiýetlendirmek we birmeňzeşlige getirmek üçin zerur bolan hem-de ýeterlik derejede getirilen (sanalan) resminama, onuň bir bölegi ýa-da resminamalaryň bir topary barada bibliografik maglumatlar toplumydyr. Döwlet standartlarynda, adatyça, bibliografik ýazgy diýlende, bibliografiýa obýekti baradaky ähli maglumatlary – esasy oblastlardan başga-da indeksirleýji adalgalary (klassifikasiýa indekslerini, predmet rubrikalaryny), saklanyş şifrlerini (san belgilerini), goşmaça bibliografik maglumatlary, işiň tamamlanan möhletini, gulluk häsiýetli maglumatlary hem öz içine alýan doly ýazgy göz önünde tutulýar. **Bibliografik teswirleme** bolsa şol ýazgynyň bir bölegi bolup, onuň ylmy işlerde talabalaýyk, mümkin bolan ýerinde gysgaldylyp ulanylmagydyr.

Bibliografik ýazgynyň obýekti neşir önümleridir, tapgyrlyýyn we döwürleýin (gazetler we žurnallar) neşirler, «Işler» («Труды»), «Ylmy ýazgylar» («Ученые записки»), «Habarlar» («Известия»), dowam edýän neşirler⁷, makalalar, eserleriň bölümleri, baplary, şeýle hem kadalaşdyryjy-tehniki we tehniki resminamalar, deponirlenen ylmy işler, ylmy-barlag işler baradaky hasabatlar, neşir edilmedik terjimeler we dissertasiýalarydyr.

Gürrüni edilýän döwlet standartlarynda (olar rus dilinde) türkmen dilindäki ýazgylar boýunça hiç hili düşündirişiň ýa-da mysalyň ýoklugyny, türkmen dilinde bolsa bibliografik ýazgy barada häzirlilikçe Döwlet standartynyň, hiç hili kadalaşdyryjy namalaryň hem ýoklugyny okyja ýatladýars. Şonuň bilen bir hatarda rus dilindäki bibliografik ýazgynyň esasy talaplaryny türkmençeleşdirip, şol talaplardan we halkara standartlaryndan ugur alyp düzülen şu okuw gollanmasy ilkinji gezek okyjylara hödürlenýär. Türkmen dilinde şu günüň talabyny doly ödeýän sözlükleriň bolmazlygy bu işde uly kynçylyk döredýär.

⁷ «Dowam edýän neşir» diýlende, dowam edýän, ýöne kesgitli döwürde däl-de, materiallaryň toplanlyşyna görä, bir at bilen çykyan neşir göz önünde tutulýar.

Bibliografik ýazgyny amala aşyrmagyň maglumat çeşmesi neşiriň özüdir, ýagny baş (titul) sahypa we onuň arkasy; neşir önüminiň tekstiniň öňündäki düzüm bölekleri (elementleri – sahap-daşlyk-jilt); çykyş maglumatlary; neşiriň beýleki bölümleri (sözbaşy, giriş, goşundylar) we ş.m. Bulardan daşgary ýerlerden goşmaça gytaklaýyn alnan bibliografik maglumat, adaty, inedördül ýaý içine alynýar.

Bibliografik ýazgy birnäçe esasy böleklere bölünýär (olar barada aşakda aýdylýar). Ýazgyda ol oblastlar yzygiderli getirilýär hem-de öz aralarynda bibliografik ýazgyda kabul edilen, aşakda getirilýän şertli bölüji belgiler bilen bölünýär. Ine ol belgiler:

. – nokat we kese çyzyk	/ gyýak çyzyk
. nokat	// iki gyýak çyzyk
, otur	[] inedördül ýaý
: iki nokat	() tegelek ýaý
... köp nokat	

Tekstda tapawutlandyran ýaly bölüji belgileriň öňünden we yzýndan bir çap belgisi möçberinde boş ýer goýulýar.

Ulanylmagy talap edilýän dyngy belgileri bibliografik teswirleme zerurlykdyr. Döwlet standartynyň talaby boýunça olaryň ulanylyşy dil ölçegleri bilen bagly däl (7.1–2003.–4.7.1). Ýöne bu gollanmada ol mümkin boldugyndan türkmen diliniň talaplaryna goýladyldy.

Bibliografik ýazgynyň bölüji belgileriniň ulanylýan ýerlerini berjaý etmek ýazgydan edilýän talaplaryň esasyalarynyň biridir. Eýsem ol belgiler nirede ulanylýar?

. – **(nokat we kese çyzyk)** bibliografik ýazgynyň her oblastynyň (birinjisinden beýlekileriniň) öňünde, eger ýazgynyň birinji bölegi bolmasa, onda yzyndaky bölegiň öňünde goýulýar.

. **(nokat)** bibliografik ýazgynyň ahýrynda, gysgaltmalarda goýulýar.

, **(otur)** her familiýanyň (eger iki we ondan köp bolsa) öň ýaýnynda («we» baglaýjysyny ulanmazdan), neşir edilen ýylyň öňünde goýulýar.

: **(iki nokat)** bibliografik ýazgynyň başyna degişli (neşiriň bibliografik ýazgysynyň sözbaşyny açyp görkezýän, onuň kime niýetlenendigini, ýagny neşiriň häsiýetini takyklaýan) maglumatlaryň öňün-

de. Ýazgynyň başyna degişli maglumat iki nokatdan soň, adatça, setir harpy bilen (eger ol sözlemiň grammatik gurluşyna ters gelmeýän bolsa) başlanýar, şeýle hem neşirýatyň adynyň önünde goýulýar. Belgi «neşirýat», «neşir ediji» sözlerini çalşyrýar.

; (nokat bilen otur) neşiriň çykarylmagyna gatnaşanlar baradaky (gyýäk çyzykdan soň) getirilýän maglumatlar toparlarynyň (düzüjileriň, terjimeçileriň, redaktorlaryň) atlarynyň arasynda goýulýar. Bir görnüşli maglumatlar öz aralarynda «otur» bilen aýrybaşgalanýar.

... (köp nokat) tekstiň gysgaldylan bölegini çalşyrýar. Eger öň ýanyndaky element gysgaldylyp, nokat bilen tamamlanýan bolsa, şol nokat arasynda bir belgi möçberinde boş ýer goýlup, «köp nokatdan» aýyl-saýyl edilmelidir.

/ (gyýäk çyzyk; käbir ýerde muňa «dik çyzyk» ýa-da «ýanyň çyzyk» hem diýilýär) neşiriň çykarylmagyna jogapkärler (düzüjiler, terjimeçiler, redaktorlar) barasyndaky maglumatlar neşiriň bibliografik ýazgysynyň başyndan bölýär. Şonda jogapkäriň inisiallary (öz adynyň we atasynyň adynyň baş harplary)⁸ familiýasyndan öň hem getirilip bilner, sebäbi kartotekada ýa-da sanawda ýazgy jogapkäriň ady bilen däl-de, neşiriň bibliografik ýazgysynyň başy boýunça ýerleşdirilýär (gözlenýär). Belginiň önünde nokat goýulmaýar.

// (iki gyýäk çyzyk) analitiki ýazgyda, spesifikasiýada ulanylyp, «Kitapda» («В книге» – «В кн.»), «Ýygynyda» («В сборнике» – «В сб.»), «Žurnalda» («В журнале» – «В журн.»), «Gazetde» («В газете» – «В газ.») sözlerini çalşyrýar. Belginiň önünde nokat goýulmaýar.

[] (inedördül ýaý) ýazgysy edilýän neşirden daşgary alynýan (goşulýan) ähli maglumatlar inedördül ýaý içine alynýar; ýazgy edilende, ol ýerde goýulmadyk harp ýa-da san hem inedördül ýaý içinde goýulýar; neşiriň neşir edilen ýerini takyk kesgitlep bolmasa, çen edilen ýer (şäher) inedördül ýaý içinde sorag alamaty bilen getirilýär. Eger neşiriň çykan ýeri ýa-da neşirýat görkezilmedik bolsa, ol mag-

⁸ Awtor «inisiallary» sözünü ulanmagyň tarapdary, sebäbi, birinjiden, ol söz birgiden söz düzümini doly çalşyryp bilýär. Ikinjiden, bu latyn sözi halkara derejesinde hem kabul edilip, awtoryň adynyň, atasynyň adynyň baş harplary diýmegi aňladýar. Üçünjiden, haýsy arkadan başlanýandygyny bilmezden «familiýa» sözünü ulanýarys. Dördünjiden, «ata» sözi edebi dilde we dialektlerde bir manyny aňladanok.

lumatlar hem inedördül ýaý içinde «Ýeri ýok», «Neşirýat ýok» diýlip gysgaldylyp getirilýär; neşir sahypalananda, bellenmedik sahypalar hem inedördül ýaý içinde görkezilýär.

Bibliografik ýazgynyň bölüji bellikleri bolany üçin ýaýlaryň (açylýan ýaýyň) önünde we yzynda (ýapylýan ýaýyň yzyndan) bir belgi ölçeginde boş ýer goýulýar.

Bibliografik ýazgy tekstiň asyl nusgasynyň öz dilinde we hatynda amala aşyrylýar, sebäbi ýazgy diňe ýazylanlary derňemek üçin däl, eýsem ýokarda agzalan, dissertasiýalara... bildirilýän talaplarda bellenilişi ýaly, «başga alymlar üçin maglumat berýän edebiýat hökmünde özbaşdak gymmatlykdyr» (S. 52). Dogry, zerur hasaplanylsa, bibliografik ýazgy transliterasiýada (bir elipbiýiň harplaryny beýleki bir elipbiýiň harplary arkaly bermek), transkripsiyada (ylmy maksat bilen orfografiýasyna seretmezden, beýleki bir diliň aýdylyşyny takyk bermek) ýa-da terjimede berlip bilner. Şeýle ýagdaýda «Belliklerde» ýa-da çykytda tekstiň (çeşmäniň) dili we resminamanyň çykyş maglumatlary hökman asyl nusgadaky ýaly görkezilmelidir. Bolmasa, agzalýan çeşmäni gözläp tapmak kynlaşýar, kähalatlar da ol mümkin hem bolmaýar, hatda kitaphanalardaky elektron görerijiler ulgamy hem ony tapyp bilmeýär.

Bibliografik ýazgy geçirilende, dürli-dürli gysgaltmalar amala aşyrylýar. Gysgaltmalar buýruk beriji – kadalaşdyryjy namalar we kabul edilen standartlar⁹ esasynda amala aşyrylýar.

Kähalatda (uzyn sözbaşylarda) bibliografik ýazgy elementleriniň belli bir bölegi hem gysgaldylyp bilner, ýöne şol gysgaltmalar hökman köp nokat (...) bilen aňladylmalydyr. «Köp nokatlary», adatça, üç sany nokat bilen bermek kabul edilendir. Köp nokat gysgaldylan bölegiň başyndan ahyryna çenli aralygy çalşyrýar.

Bibliografik ýazgynyň hökmany elementleri birnäçe böleklerden, rekwizit toparlaryndan durýar. Aşakda şol oblastlar, olaryň teswiri barada ylmy işleriň talaplaryna görä durlup geçilýär.

⁹ Meselem: Метбугат эсерлериниң библиографик язгысы гечирилгенде, түркмен сөзлериниң ве сөз дүзүмлериниң шертли гысгалдылышы / Дүз. А.Я.Степанов; Жог. ред. А.Язбердиев. А.: Ылым, 1980. – 70 с.; ГОСТ 7.12–77 (СТ СЭВ 2012–79). Сокращение русских слов и словосочетаний в библиографическом описании. Изд. офиц. – М., 1982. – 25 с. Bulardan gysgaltmalaryň nusgalary 2-nji we 3-nji goşundylarda getirilýär.

Bibliografik ýazgynyň başy we neşire jogapkärçilik baradaky maglumatlar oblasti (rusça – *Область заглавия и сведений об ответственности*). Şu ýerde döwlet standartlaryny ulanjaklar üçin bir zady bellemek ýerlikli bolsa gerek. Ol hem 7.1–84 döwlet standartynda şu oblastyň iki özbaşdak bölüminden duranlygydyr. Olaryň birinjisi «Teswirlemäniň başy», ikinjisi «Ýazgynyň başy we jogapkärçilik baradaky maglumatlar» oblastlary. Munuň birinji oblastynda awtorlyk (eger neşiriň awtory ýa-da awtorlary bar bolsa) baradaky maglumat göz önünde tutulýardy. Neşiriň öz ady (eger awtory bolmasa) bolsa ikinji oblastda teswirlenýärdi. Bibliografik ýazgynyň durkuna zeper ýetirmezden, bu iki oblast 7.1–2003 döwlet standartynda birleşdirilip, diňe «Ýazgynyň başy we jogapkärçilik baradaky maglumatlar» (Область заглавия и сведений об ответственности) diýlip atlandyrylypdyr.

Bu oblastda awtoryň ýa-da awtorlaryň familiýasy ýa-da familiýalary (ilki getirilýär) baş düşümde we inisiallary (at familiýadan soň) getirilýär. Şonda awtorlaryň sany üçden köp bolmaly däldir.

Мысал üçin:

Бир awtoryň kitaby:

Көсәев М. Эдебият барада сөхбет...

Ики awtoryň kitaby:

Гундогдыев О., Аннаоразов Дж. Текинский конный полк...

Awtor iki we ondan köp bolsa, onda familiýalaryň arasynda (familiýadan soň getirilen inisialyň yzynda goýlan nokatdan soň) diňe otur goýulýar, baglaýjy «we» (rusça – «и») bolsa düýbünden ulanylmaýar. Neşirdäki görnüp duran ýalňyşlyk ýazgyda düzedilip gidilýär.

Месе́лем: *Успенский В., Беляев В. Туркменская музыка...*

Неши́рде: *В. Успенский и В. Беляев. Туркменская музыка...*

Eger kitabyň awtory üç sany bolsa, onda olaryň kitapda ilkinji getirileni görkezilip, yzyndan «we başg.» («и др.») diýlip ýazylyar.

Аннамәммедов О. ве башг...

Ýöne bibliografik ýazgynyň başynyň yzysüre gyýak çyzykdan soň öňki görkezilen awtoryň özüni hem içine alyp awtorlaryň üçüsi hem görkezilmelidir. Месе́лем:

Аннамәммедов О. ве башг. Херекетли түркмен оюнлары: мугаллымлар үчин голланма / Аннамәммедов О., Нурмедов М., Еникеев Р.И. – А., 1979 ...

Zerur hasaplansa, bibliografik ýazgynyň başynda awtorlaryň familiýalarynyň üçüsi hem aralarynda otur goýmak bilen getirilip bilner. Meselem:

Аннамәммедов О., Нурмедов М., Еникеев Р.И. Херекетли түркмен оюнлары...

Neşiriň awtory dört we ondan köp bolsa (bu barada aşakda durlup geçiler) ýa-da awtor görkezilmedik ýagdaýynda bibliografik ýazgy neşiriň öz adyndan başlanýar. Bu oblastda neşiri taýýarlamaga gatnaşan adamlaryň (jogapkärleriň) atlary hem görkezilýär. Jogapkär adamlar hökmünde, adatça, ony düzüjiler, redaktorlar, zerur hasaplansa, redkollegiýa agzalary, illýustratorlar, terjimeçiler, teswir ýazanlar we beýlekiler görkezilýär. Bular baradaky maglumatlar neşiriň öz adynyň yzysüre goýlan gyýak çyzyk (/) bilen, aralarynda nokat we otur (;), bir derejedäkiler bolsa otur (,) arkaly aýrybaşgalanýar. Eger bir ugurdan (derejeden) jogapkärleriň sany üçden köp bolsa, onda olaryň birinjisi görkezilýär hem-de «we başg.» diýlip çäklenilýär. Jogapkärler baradaky maglumatlaryň doly sanawyny ähli ylmy işleriň bibliografik teswirlemesinde getirmek hökman däl, olar diňe zerur bolan ýagdaýynda, ýagny şol tema boýunça gürründe doly getirilse-de maksadalaýyk bolar.

Mysallar:

Түркменистан ССР-ниң тарыхы...

Түркменистаның тебигаты / Автор-дүз. А.Хакыев...

Түркменистаның тарыхы боюнча хрестоматия / Дүз.: Н.Рахымов, С.Велиев, Б.Гөюнлыев...

Горкут ата: гадымы түркмен эпосы / Чапа тайярлан, Сөзбашы язан М. Көсәев; ред. Б. А. Гаррыев. – А.: Түркменистан, 1990, – 191 с.

Коран / Пер. акад. И.Ю.Крачковского...

Neşiriň awtory dört bolsa, olaryň atlary hem şu oblastda, ýazgynyň başynyň yzysüre gyýak çyzykdan soňra neşirde getirilişi ýaly berilýär. Meselem:

Чарджоу: историко-экономический очерк / Агишев И.П., Висковатый М.П., Заварыкин Ф.И., Мартиросов С.З....

Eger neşiriň awtory dörtten köp bolsa, onda ýazgynyň başynyň yzysüre gyýak çyzykdan soň, awtorlaryň neşirde getirilişi ýaly, ilkinji üçüsi görkezilýär hem-de «we başg.» diýlip çäklenilýär. Eger gerek diýlip hasaplanylса, awtorlaryň ählisi hem sanalyp bilner, ýöne kitaphana katalogynda kitabyň bibliografik ýazgysynyň ilkinji awtoryň ady bilen berilmegi hem mümkindir. Mysal:

Türkmenistanyň taryhy: orta mekdepleriň VII synpy üçin synag okuw kitaby/Esenow B., Babaýew N., Kösekow D. we başg.... (kitapda: Esenow B., Babaýew N., Kösekow D., Gurbanowa O., Çaryýewa O., Sahydow G., Akynyýazow G.)

Eger kitap awtorlar topary tarapyndan ýazylan bolsa, onda ol hem ýazgynyň başy bilen berilýär. Meselem:

Türkmenistanyň arhiw işi: ýokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy... (türkmen we rus dillerinde).

Ýazgynyň başynda goşmaça maglumat bar bolsa, ol iki nokatdan soň türkmen diliniň kada-kanunlaryna görä setir harpy bilen başlanyp getirilýär. Mysal üçin:

Magtymguly we dünýäniň ruhy-medeni gymmatlyklary: halkara ylmy maslahatyň nutuklarynyň gysgaça beýany. 2008-nji ýylyň maý aýynyň 12-14-i... (türkmen we rus dillerinde).

Туркмены зарубежного востока: очерки о туркменах Ирана, Афганистана, Ирака, Сирии, Турции и Китая...

Awtoryň familiýasynyň yzyndan «otur» (,) goýup-goýmazlyk barada. 7.1–84 döwlet standartynda awtoryň familiýasynyň we inisiallarynyň arasynda otur goýmak göz önünde tutulanok, 7.1–2003 standartynda bolsa ol göz önünde tutulan, ýöne ikinji ölçege laýyk bibliografik salgylanmalara degişli däl-de, ýokarda bellenişi ýaly, bibliografirleýji

edaralar üçin niýetlenendir. Awtoryň familiýasy bilen ady we atasynyň ady dolulygyna ýazylanda kitaphana kartotekasynda familiýadan soň otur goýmak tejribesi doly kabul edilendir. Bibliografik teswirlemede bolsa awtoryň familiýasy we inisiallary görkezilýär. Aýdylanlardan ugur alynsa, ylmy-gözleg işlerinde awtoryň familiýasynyň we inisiallarynyň arasynda otur goýmak zerurlygy aradan aýrylýar.

Agzalan standartlarda awtoryň familiýasyny we inisiallaryny kursor bilen ýa-da garaldyp tapawutlandyrmak göz önünde tutulmaýar.

Bibliografik ýazgynyň neşir oblasty. Bu oblastda şol bir neşiriň beýleki neşirlerden tapawudy görkezilýär. Ol maglumat neşiriň baş sahypasyndan alynýar. Neşir öz häsiýeti boýunça dürli-dürli bolup biler. Mysal üçin:

- gaýtadan işlenen (rusça – *перепаб.*);
- üsti ýetirilen (rusça – *дон.*);
- düzedilen (rusça – *исправл.*);
- stereotip (gaýtalanýan, bir ülnüdüki);
- resmi neşir (rusça – *офиц. изд.*);
- faksimil (täzeden dikeldilen; rusça – *восстановл.*);
- preprint (az sanly adamlary, meselem, maslahata gatnaşyjylary) ylmy maglumat bilen tiz tanyşdyrmak üçin goýberilýän ottisk);
- перепеч [атка] с изд.... г. we ş.m.

Neşiriň tertip sany arap sanlary bilen oblastyň başynda görkezilýär. Mysal üçin,

2-nji üsti ýetirilen neşir:

Түркменистан ССР-ниң тарыхы. 7–10 класлар үчин. – Гайтадан ишленен ве үсти етирилен 13-нжи нешир...

3-е изд., испр. и доп. we ş.m.

Bibliografik ýazgynyň çykyş maglumatlary oblasty (rusça – *Область выходных данных*). Bu oblastda neşiriň nirede, kim (haýsy neşirýat, neşir ediji) tarapyndan we haçan çap edilendigi baradaky maglumatlar toplanýar.

Kitabyň çap edilen ýeri (şäher) baş düşümde ýazylýar. Şonda belli-belli şäherleriň atlary kähalatda gysgaldylyp bilner. Gysgaltma-

lar edebiyatda, adatça, kabul edilişine görä amala aşyrylýar. Şeýle şäherleriň halkara hataryna, meselem, Moskwa (M.), Sankt-Peterburg (SPb.) we onuň beýleki atlary (Petrograd – Pg., Leningrad – L.) girýär.

Biziň ýurdumyzyň paýtagty, neşir işleriniň, esasan, amala aşyrylýan ýeri bolan Aşgabat şäheri, onuň adyny gysgaldyp-gysgaltmazlyk barada döwlet standartlarynda hiç zat aýdylmaýar, ýöne Aşgabat şäheriniň ady bibliografik teswirlemede gysgaldylyp «A» (elbetde, goşadyrnaksyz) görnüşinde gysgaldylyp bilner, sebäbi, birinjiden, Aşgabat şäheri özygtyýarly Türkmenistanyň paýtagty. Ikinjiden, «A» abbreviatura Türkmenistanyň çäginde başga kitap neşir edilýän şäheriň ady bilen çalşyrylyp duruljak däl. Dogry, neşir halkara derejesine çykмага niýetlenilse, meselem, rus dilinde çap edilse, neşiriň çap edilen ýeri «Aşgabat» (goşadyrnaksyz) diýlip görkezilse, ol maksadalaýyk bolar. Dogry, ol ýerde-de ilkinji gezek «Aşgabat» doly ýazylyp, soň ýaý içinde «mundan beýläk» («в дальнейшем») – «A» diýlip bellenip hem ulanylyp bilner.

Eger neşir iki ýeriň (şäheriň) gatnaşmagynda çap edilen bolsa, onda ol ýerleriň ikisi hem neşirde berlişi ýaly görkezilýär, ýöne ol atlar öz aralarynda nokat we otur bilen aýrybaşgalanýar.

Mysal üçin:

Культурное наследие Туркменистана: глубинные истоки и современные перспективы: материалы к международной научной конференции. – А.; СПб.: Европейский дом, 2000...

Материалы по истории туркмен и Туркмении... – М.; Л., 1938... Л.; Новосибирск....

Eger neşiriň çap edilen ýeri görkezilmedik bolsa, onda ol rus dilinde «Б.м.» (Без места) diýlip görkezilýär. Türkmen dilinde şeýle ýagdaý «Metbugat eseriniň bibliografik ýazgysy geçirilende, türkmen sözleriniň we söz düzümleriniň şertli gysgaldylyşy» boýunça «Ýeri ýok» (gysgaldylanda «Ý.ý.») diýlip gysgaldylyp bilner.

Bibliografik teswirlemede neşirýaty, neşir ediji guramanyň ady baş düşümde, mümkin boldugyndan gysgaldylyp görkezilýär. Şonda «neşirýat» ýa-da «neşir ediji» sözi dolulygyna-da, gysgaldylyp hem ýazyлмаýar, sebäbi ol söz iki nokat (:) bilen çalşyrylýar. Neşirýatyň ady goşadyrnagynyň içine hem alynmaýar.

Mysal üçin:

A.: *Türkmenistan*

A.: *Туркменистан*

A.: *Магарыф*

M.: *Сов. [етская] Россия*

L.: *Просвещение. Ленингр. отд-ние*

Saratow: *Изд-во Сарат. ун-та (Saratow uniwersiteti bu ýerde neşirýat däl-de, neşir edişi gurama)*

Вопросы этнографии туркмен: сб. статей преп-лей ТГУ. – А., 1980 (*Туркм. гос. ун-т им. А. М. Горького*) ...

Eger neşirýat iki bolsa, onda arasynda iki nokat goýmak bilen olaryň ikisi hem görkezilýär. Meselem:

M.: *Мол.[одая] гвардия: Музыка ...*

Ylmy işleriň bibliografik salgylanmalarynda neşirýaty görkezmek hökman däl, sebäbi ol «Edebiýatda» görkezilýär.

Eger kitapda neşirýat görkezilmedik bolsa, onda ýokarda agzalan gollanma (2-nji goşundy) boýunça: inedördül ýaý içinde gysgaldylyp «N. ý.» («Neşirýaty ýok»; rusça – «Б. и.» – «Без издательства») diýlip görkezilýär.

Kitabyň çykan ýyly arap sanlary (1, 2, 3, ..., 9) bilen görkezilýär. Şonda ýyl dolulygyna («ýyl») ýa-da gysgaldylyp hem («ý.»; rusça – «год», «г.») ýazyлмаýар. Adatça, ýylyň önünden otur goýulýар.

Mysal üçin:

A.: *Türkmen döwlet neşirýat gullugy (mundan beýläk, – TDNG), 2010.*

A.: *Ylym, 2010.*

M.: *Искусство, 1982.*

Eger kitabyň çykan ýyly görkezilmedik bolsa, onda ol inedördül ýaý içinde «Ýyly ýok» («Ý.ý.»; rusça – «Без года» – «Б.г.») diýlip görkezilýär ýа-da, mümkin bolsa, kitabyň mazmunyndaky gytaklaýyn maglumatlardan ugur alnyp, kitabyň çykan ýyly çen bilen kesgitlenip, inedördül ýaý içinde sorag belgisi goýlup getirilýär.

Eger kitabyň çykan ýyly baş sahypada we kitabyň sahybynda dürli bolsa, onda baş sahypadaky maglumat alnyp, yzyndan sahapdaky maglumat tegelek ýaýy içinde «Sahabynda» («Sah.»; rusça – «на обл. [ожке]») diýip bellemek bilen görkezilýär.

Mysal üçin:

[1929 ?]

Народное хозяйство Туркменской ССР: Стат. сб. – А.: Госстатиздат, 1962 (на обл. 1963).

Eger neşiriň ýyly ulanylýan (grigorian, ýagny milady) senenamadan başgaça berlen bolsa, onda ol çişmedäki ýaly berlip, soň inäördül ýaýy içinde ulanylýan senenama boýunça görkezilmelidir.

Mysal üçin:

4308 [1975] (4308 – gadymy slawýan ýyl hasabynda).

1333 [1914] (1333 – hijri ýyl hasabynda).

Görkezilen döwlet standartlarynyň çäginde çykyp bellesek, irki döwürlerde çap edilen kitaplarda ýyllary ýa-da beýleki sanlary aňlatmak üçin rim sanlary (I, II, III, ..., X) ulanylypdyr. Zerur bolan ýagdaýynda ol sanlar arap sanlaryna geçirilip ulanylyp bilner.

Gollanmak üçin:

M – 1000	V – 5
D – 500	MC – 1100
C – 100	CM – 900
L – 50	LX – 60
X – 10	XL – 40

Şu sanlar bilen, meselem, 1989-njy ýyly ýazsak, şeýle bolar:

<u>M</u>	<u>CM</u>	<u>XXC</u>	<u>IX</u>
1	9	8	9

Mysal üçin:

Первая Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. – [Б.м.] 1904. – [Т.] LXXXII (82). – XVI, 169 с.

Bibliografik ýazgysynyň mukdar (fiziki) häsiýetli oblasty (rusça – *Область количественной [физической] характеристики*). Bu ýerde neşiriň sahypasy, sütünjikleri baradaky maglumatlar toplanýar. Şonda kitapdaky illýustratiw we beýleki maglumatlar hem görkezilip bilner. Bu ugurda ylmy işlerde däl, ýörite ýazgylarda kitabyň ölçegi hem (meselem, 18x35 sm) getirilýär.

Mukdar häsiýetli maglumatlar, neşirde berlişi ýaly, arap ýa-da rim sanlary bilen aňladylýar. Şonda «sahypa» (görkezilen döwlet standartlarynda agzalmadyk hem bolsa) türkmençe «S.» («Sahypa») diýlip bilner. Rus dilinde hem sahypa («страница») «с» («s») görnüşinde bellenýär. Türkmen dilindäki tekstde «sahypa» «sah.» görnüşinde bellenmeli däl, sebäbi gysgaldylan «sah.» «sahap» (daşlyk, jilt) manysynda ulanylýar. Käbir neşirlerde tekst dik zolak – sütünjik (gysga setirleriň insiz dik zolak – sütünjik görnüşinde ýerleşdirmegi) görnüşinde hem berilýär. Şonda, köplenç, bir sahypada (sahypa görkezilmän) iki sütünjik ýerleşdirilýär. Bibliografik salgylanmada hem şeýle – «sütünjik» görnüşinde bellenip bilner.

Salgylanmada «S» ýazgysy sahypanyň san belgisinden oň gelse, ol «sahypasy», «sahypalary» (rusça – «С.» – «страница», «страницы») hökmünde, eger «s.» ýazgysy sahypanyň san belgisiniň yzyndan gelse, ol «sahypa» (rusça – «с.» – «страниц») hökmünde aýdylyp bilner, sebäbi ol söz ýa-da söz düzümi däl-de, diňe standarta laýyk kabul edilen bibliografik belgi.

«S» (sahypa) gysgaltmasy getirilýän ýerine baglylykda uly (baş) ýa-da kiçi (setir) harplar bilen bellenýär. Baş harpy bilen ol neşiriň belli bir sahypasyna ýa-da sahypalaryna salgylanylanda bellenýär, sebäbi ol salgylanma bibliografik ýazgynyň mukdar häsiýetli oblasty bolup, nokatdan soň getirilýär. Neşiriň umumy göwrümi (sahypa sany) görkezilende, gysgaldylan «s» («sahypa») kiçi (setir) harp bilen bellenýär, sebäbi ol nokadyň yzysüre däl-de, umumy göwrümi görkezýän sandan soň gelýär.

Mysal üçin:

- . – 30 s. (*neşiriň umumy göwrümini görkezýän sahypa sany*).
- . – S. 9, 26–27 (*salgylanmada ulanylan sahypalar*).
- . – XXIV, 300 s.

Библиографик салгylanmada neşiriň umumy göwrüminiň görkezilmegi hökman däl. Şu ýerde türkmen dilindäki bibliografik teswirlemede tertip sanlarynyň goşulmalarynyň («nji», «njy») hökman daldigini hem ýatlatsak, ýerlikli bolsa gerek, sebäbi, birinjiden, ol goşulmalar teswirleme üçin goşmaça maglumat berenok; ikinjiden, bibliografik ýazgynyň halkara standartlarynda hem bu tilsim kabul edilmedikdir; üçünjiden, bu tilsim türkmen diliniň kada-kanunlaryny äsgermezlik däl-de, bibliografik ýazgynyň esasy talaplarynyň (mümkin boldugyça az ýazgyda, mümkin boldugyça köp bibliografik maglumat bermek) biridir.

Mysal üçin:

Nädogry	Dogry
. – 45-nji sahypa.	– S.45
. – 19–26-njy sahypalar.	– S.19–26
. – 2010-njy ýylyň 25-nji oktýabry.	– 2010. – 25 okt.
. – 2006-njy ýylyň Türkmenbaşy (ýanwar) aýynyň 20-si.	– 2006. – 20 Türkmenb. (ýanw.)
1-nji kitap	1 kit.

Библиографик ýazgysynyň seriýa oblasti (rusça – *Область серии*). Bu oblastda neşiriň haýsy seriýa degişlidigi, awtorlygy, goýberliş sany baradaky maglumatlar berilýär. Ol maglumat neşiriň özünden alynýar. Mysal üçin:

Известия Академии наук (АН) Туркменской ССР. Серия общественных наук. – 1986. – №3.

Гайып Непесович Непесов/Тириш мак. язан К.Мухамметбердиев; Библ. дүзен М.Худайкулова; Жоғред. А.Язбердиев (Түркмен алымлары. 32 гойб.; Түркменистаның Ылымлар академиясы; Меркези ылмы китапхана) ...

(В помощь лектору/О[бщест]-во «Знание» ТССР)

(Сов.[етский] воен.[ный] роман)

Библиографик ýazgynyň şu oblastyndan başga-da ýörite neşirlerde «Bellik» hem-de «Kitabyň halkara standartlaýyk sany, bahasy

we sany» (Область Международного стандартного номера [ISBN – transliterasiýada – ИСБН] цены и тиража»), oblastlary hem görkezilýär. Olaryň birinjisinde kitapda bar bolan, ýazgy oblastlarynda görkezilmedik, kitabyň özi baradaky maglumatlar getirilýär. Onuň teksti reglamentirlenmeýär. Bu oblastlaryň ikinjisinde kitap alyş-çalyşygy, satuwy, metbugat statistikasy we beýleki ýörite maksatlar üçin zerur bolan maglumatlar toplanýar, ýöne bu maglumatlar kitaphana (ýörite) kataloglary üçin niýetlenen bolup, ylmy işleriň bibliografik teswirlemelerinde, salgylanmalarda ulanylmaýar.

Bibliografik teswirlemede neşiriň bir düzüm böleginiň ýazgysy. Bu ýazgynyň obýekti neşiriň bir bölegidir. Onuň maksady neşirde özbaşdak at bilen çap edilen, şol neşiriň düzüm bölegi (makala ýa-da başga material, bölüm, bap, paragraf) bolup duran bir bölegi baradaky maglumatlary görkezmekdir. Neşiriň bir bölegine bolan ýazga **analitik bibliografik ýazgy** diýilýär. Bu ýazgynyň esasy bölümleri:

a) makala ýa-da neşiriň bir bölümi baradaky maglumat;

b) şol makala ýa-da neşiriň bir bölümi çap edilen neşiriň özi baradaky maglumat.

Analitik teswirlemede resminamanyň (ýazgysy geçirilýän bölümiň) ýerleşdirilen neşiriň ýazgysynyň başy mümkin boldugyça gysgaldylýar, ýöne neşirleriň atlary goşadynak (« ») içine alynmaýar. Mysal üçin:

Тез.докл.на науч. – теорет. конф....

Изв. АН ТССР...

Саýл.[anan] es.[erler] we ş.m.

Analitik teswirlemede ýazgysy edilýän bölümiň ýazgysynyň başy neşiriň gaýtalanýandygy, neşir edilen ýeri we ýyly, sahypalar baradaky maglumatlar görkezilýär. Neşirýaty bu ýerde görkezmek hökman däl. Ýazgysy geçirilýän bölüm baradaky maglumat bölümiň çap edilen neşiri baradaky maglumatdan iki gyýak çyzyk (//) belgi bilen aýrybaşgalanýar. Soňky maglumat täze setirden başlanýan bolsa, onda iki gyýak çyzyk belgisi ulanylman hem bilner. Mysal üçin:

Резолюция совещания историков Туркменистана совместно с представителями Института истории АН СССР по вопросу о характере движения 1916 г. в Туркменистане// Тр. ин-та ист., археол. и этн. I. – А., 1956. – С. 222–224.

*Резолюция совещания историков в Туркменистане
Тр. инс-та ист., археол. и этн....*

Döwürleýin metbugatda çap edilen makalalaryň analitik teswirlemesi. Bu ýerde makalanyň awtory, eger baş makala bolmasa (baş makalada awtor görkezilmeyär), makalanyň ady, neşir baradaky maglumatlar görkezilýär. Döwürleýin metbugat neşiriniň ady iki sözden durýan bolsa, ol sözler gysgaldylyp bilner. Döwürleýin metbugat neşiriniň ady, ýokarda bellenişi ýaly, bibliografik ýazgynyň başyndan arasynda iki gyýak çyzyk goýmak bilen aýrybaşgalanýar. Olaryň çykan ýyllary ýazylanda, arap sanlary bilen ýazylan ýylyndan soň «ýyl» sözi dolulygyna-da ýyl, gysgaldylyp hem (ý.) ýazylmaýar. Döwürleýin metbugat önümlerine salgylanmalara aşakda giňräk sere-dilip geçiler.

Gazet makalasynyň bibliografik teswirlemesinde neşiriň özi ba-radaky maglumatda aralarynda nokat we kese çyzyk goýmak bilen neşiriň çykan ýylyny hem-de ilki gününü görkezmek bilen aýy görke-zilýär. Gazetiň göwrümi 9 we ondan köp bolsa, onda sahypa hökman görkezilmelidir. Muňa goşmaça edilip gazetiň san belgisini (şol günki ýa-da umumy san belgilerini) bermek zerurlygy ýokdur, sebäbi, birin-jiden, şol bir gazetiň şol bir günde birnäçe sany çykanok; ikinjiden, ol element teswirleme üçin goşmaça hiç hili maglumat berenok; üçünji-den, ol teswirlemäni we gözlegi agyrlaşdyrýar. Mysal üçin:

Nädogry	Dogry
Türkmen dili. – 2010. – 20 okt. (№42 [555])	Türkmen dili. – 2010. – 20 okt.
Нейтральный Туркменистан. – 2010. – 22 окт. (№268 [26082])	Нейтральный Туркменистан. – 2010. – 22 окт.

Bibliografik teswirlemede döwlet standartlarynda kabul edilen talaplar boýunça aý atlary gysgaldylyp berilýär. Mysal üçin:

<i>январь. (ýanw.)</i>	<i>сент. (sent.)</i>
<i>февр. (fewr.)</i>	<i>окт. (okt.)</i>
<i>апр. (apr.)</i>	<i>нояб. (noýab.)</i>
<i>авг. (awg.)</i>	<i>дек. (dek.)</i>

Gazet makalalarynyň bibliografik teswirlemesinde aý atlarynyň görkezilýändigini üçin Türkmenistanda az wagtylyk hem bolsa aý atlarynyň üýtgedilendigi ýatda saklanylmalydyr. Türkmenistanyň Prezidenti Saparmyrat Türkmenbaşynyň 2002-nji ýylyň Alp Arslan (awgust) aýynyň 12-sindäki Permany bilen şol günden başlap, Türkmenistanda aý atlary üýtgedildi. Ine ol aý atlary:

1. Türkmenbaşy (ýanwar).	7. Gorkut (iýul).
2. Baýdak (fewral).	8. Alp Arslan (awgust).
3. Nowruz (mart).	9. Ruhnama (sentýabr).
4. Gurbansoltan (aprel).	10. Garaşsyzlyk (oktýabr).
5. Magtymguly (maý).	11. Sanjar (noýabr).
6. Oguz (iýun).	12. Bitaraplyk (dekabr).

Türkmenistanyň Mejlisiniň 2008-nji ýylyň Magtymguly (maý) aýynyň 25-ndäki Karary bilen Türkmenistanda görkezilen aý atlary şol ýylyň 1-nji iýulyndan (öňki Gorkutdan) öňki milady (grigorian) senenamasyna laýyklykda gaýtadan dikeldildi. Şonuň üçin görkezilen döwürdäki gazetlere bibliografik teswirleme berlende, döwlet standartlarynyň talaplaryna görä, neşiriň senesi özünde görkezilişi ýaly alynmalydyr, ýöne gazetde getirilýän aý adynyň yzysüre tegelek ýaýy içinde aýyň ady häzirki atlandyrylyşy ýaly berilse, maksadalaýyk bolar. Meselem:

. – 2007. – 11 Gurbans. (apr.)

Gazet makalalarynyň bibliografik teswirlemelerine mysallar:

Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň türkmen halkyna täze ýyl gutlagy // Türkmenistan. – 2009. – 1 ýanw.

Президент Туркменистана провел совещание по вопросам развития сельского хозяйства // Нейтр. Туркм. – 2010. – 11 авг.

Маев Р. Восточная медицина у себя дома // Лит. газ. – 1983. – 5 окт. – С.15.

Žurnal makalasynyň bibliografik teswirlemesi. Bu ýerde makalanyň awtory (eger görkezilen bolsa), makalanyň ady, iki gyýak çyzykdan soň žurnalyň ady, onuň yzyndan öňlerinde nokat we kese çyzyk goýmak bilen žurnalyň çykan ýyly, san belgisi hem-de sahypasy görkezilýär. Eger sahypa 2 we ondan köp bolsa, onda arasynda kese çyzyk goýlup, başky we ahyrky sahypalar görkezilýär. Şonda žurnalyň umumy sanynyň (hatda ol görkezilen hem bolsa) görkezilmeginiň zerurlygy ýokdur, sebäbi ol goşmaça maglumat berip bile-nok. Eger makala neşiriň iki we ondan köp sanynda çap edilen bolsa, onda neşiriň hersi (žurnalyň ady) baradaky maglumat her gezek berilmeýär, iki gyýak çyzyk hem her gezek däl-de, diňe ilkinde bel-lenýär, onuň deregine žurnalyň her sanynyň önünde nokat bilen otur goýulýar. Mysal üçin:

Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň türkmen halkyna täze ýyl gutlagy // Garagum. – 2009. – №1. – S. 1–3.

Ýazyýew G. Türkmenistanda gaz senagatynyň döreýşi//Türkmenistanyň nebiti, gazy we mineral serişdeleri. – 2009. – №4. – S. 148–155.

Сарай Мехмет. Түркменлер империализм заманасында Гарагум. – 1992. – №1. – С. 100–120; №2. – С. 102–152; №3. – С. 126–157; №4. – С. 126–164; №5. – С. 98–111.

Дурдылиев Н.А., Наумов А.Ф. Из истории ахалтекинских коней // Türkmen arhiwi. – 1997. – №1–2. – S. 143–149; 1998. – №1–2. – S. 85–96; 1999. – №1–2. – S. 76–83.

Мурадов С.Н. Высшее образование в Туркмении // Вест. высш. шк. – 1982. – №5. – С. 18–20.

YLMY IŞIŇ YLMY-MAGLUMAT APPARATY HAKYNDÄ

Ylmy işlerden edilyän talaplaryň esasy biri-de onuň ylmy-maglumat apparatynyň dogry we doly düzülmegidir, sebäbi bu apparatyň nä ýagdaýdadygy işiň umumy derejesine, awtoryň ylmy-usuly taýýarlygyny görmäge mümkinçilik berýär.

Işiň ylmy-maglumat apparatyna, adatça, baş sahypa, «Mazmun» (bu elementiniň bolmaly ýeri kadalaşdyryjy namalarda görkezilenok, şonuň üçin ol içki düzgün boýunça baş sahypanyň yzysüre ýa-da işiň ahyrynda getirilip bilner), bibliografik salgylanma (sitatlar, çykytlar)¹⁰, peýdalanylan (maslahat berilýän) çeşmeleriň we edebiýatyň sanawy, goşundylar girýär. Bu talaby berjaý etmek üçin awtoryň ylmy işiň düzüliş tertibini dogry amala aşyrmagyň usullary bilen tanyş bolmagy zerurdyr.

Dogry, ýokarda agzalan döwlet standartlary, özlerinde görkezilişi ýaly, bibliografik salgylanmalary kadalaşdyrmagy göz önünde tutmaýarlar (7.1–2003.1). Şonuň üçin bu bölümde, esasan, ylmy dünýäde ornaşan talaplar we ölçegler tejribesine daýanyldy, şeýle hem dissertasiýa işlerine bildirilýän talaplar baradaky usuly gollanmanyň talaplaryndan hem ugur alyndy¹¹.

¹⁰ Bibliografik salgylanma – bu tekstde agzalan (sitata alnan, seredilýän, ýatlanýlan, maslahat berilýän) neşiri ýa-da onuň bölümini tapmak üçin zerur bolan bibliografik maglumatlaryň toplumydyr.

¹¹ Dissertasiýalaryň we olaryň awtoreferatларыnyň mazmunyna hem-de taýýarlanylyşyna bildirilýän talaplar: usuly gollanma. – (Türkmenistanyň Ýokary attestasiýa komitetiniň 2010-njy ýylyň 12-nji iýunyndaky №10 buýrugy bilen tasýyklanan) // Türkmenistanyň Ýokary attestasiýa komitetiniň işini düzgünleşdirýän resminamalaryň ýygyndysy. – A., 2012. – S. 160–199.

Ylmy-maglumat apparatynyň bir elementi **sitatadyr**. Sitata haýsy hem bolsa bir tekstden alnan bölekdir. Ol alynma asyl nusga takyk gabat gelmelidir. Dogry, sitata alnan tekstde görnetin ýalňyşlyk düzedilmelidir, has irki neşirlerdäki orfografiýa we dyngy belgileri bilen bagly düzgünler standarta getirilmelidir, ýöne bular barada «Bellikde» aýdylmalydyr. Sitatada gysgaltmalar hem bolup biler. Gysgaltma köp nokat (...) bilen belli edilmelidir.

Ylmy işde sitata gaty uly orun berilmeli däldir. Ol awtoryň öz işindäki netijelerini hem çalşyrmaly däldir. Sitata, adatça, zerur bolan ýagdaýda abraýly pikirler, usulyýet görkezmeleri bilen pikiri berkitmek üçin ulanylýar. Çeşme görkezilmän alnan sitata plagiat (edebiýat ýa-da ylmy ogrulyk) hasaplanýar. Plagiat hasaplanan dissertasiýa bolsa dissertasiýalara we olaryň awtoreferatlaryna bildirilýän ýokarda agzalan talaplar boýunça, «attestasiýanyň haýsy basgançagynda seredilendigine garamazdan, gaýtadan goramak hukugy berilmezden seredilmekden aýrylýar» (S.9). Sitatanyň başy bilen ahyry goşadyrnak (« ») içine alynmalydyr. Sitata üýtgeşsiz däl-de, awtoryň öz sözi bilen getirilse, onda ol goşadyrnak içine alynmaýar.

Bibliografik salgylanma (sitata) başga bir neşirden alnan bolsa, onda alnan çeşme «Sit.» [irlendi; alyndy]; rusça bolsa «Цит. по:» ýa-da «Приводится по:») diýlip doly görkezilýär. Mysallar:

В 1982 г. в составе Академии наук Туркменской ССР было «14 научных учреждений, в которых работает более 2,6 тыс. сотрудников»¹.

¹ Академия наук Туркменской ССР... – С. 19.

ýa-da

Источники свидетельствуют, что в 1982 г. в составе Академии наук Туркменской ССР функционировало 14 научных учреждений, где работали более 2,6 тыс. сотрудников¹.

¹ Академия наук Туркменской ССР... – С. 19.

Ylmy-maglumat apparatynyň beýleki esasy elementi **bibliografik salgylanmadyr**. Bibliografik salgylanma, adatça, aşakdaky çeşmele-re bölünip biler:

- sitata alnan çeşmä;

- pikiriň, tutarygyň (argumentiň) alnan çeşmesine;
- tekstde atlandyrylan awtoryň eserine;
- tekstdäki meseleleriň çuňrak öwrenilmegi mümkin bolan neşirlere.

Bibliografik salgylanmalar (bellikler) görnüşleridir berlişi boýunça dürli-dürli bolýar. Olaryň esasy görnüşleri:

- tekstiçe (tekstiň içindeki; rusça – внутритекстовые);
- tekstden daşary (tekstiň daşyndaky; затекстовые);
- utgaşdyrylan (kombinirlenen; комбинированные);
- sahypalaýyn (her sahypada, setirasty; постраничные, подстрочные).

Ylmy işiň häsiýetine görä, salgylanmalaryň bu görnüşleriniň her-si ulanylyp bilner, sebäbi bu usullaryň hersiniň özüne görä teswirlemek aýratynlyklary, amatly we kemçilik taraplary bardyr. Aşakda şu mesele dogrusynda giňişleýin durlup geçilýär.

Tekstiçe salgylanma. Bibliografik salgylanmanyň bu usuly haçan-da tekstiň içinde salgylanylýan çeşme baradaky maglumatyň bir (esasy) bölegi getirilende ulanylýar. Şonda salgylanmada görkezilen maglumat gaýtalanmaýar, ýetmeýän maglumat (çykyş maglumaty we sahypa) bolsa tegelek ýaý içinde tekstiň dowamynda görkezilýär. Neşiriň ady tekstiň içinde getirilende, goşadyrnak içine alynýar. Sözlemiň sintaksis gurluşyndan ugur alnyp, awtoryň inisiallary familiýasyndan öňde getirilýär. Mysallar:

Magtymguly özüniň «Saýlanan goşgularynda» («Сайланан гошгуларында») türkmen ýerlerini şeýle çäklendirýär:

«Жейхун билен Бахры-Хазар арасы,

Чөл үстүнден өсер ели түркмениң...» (А., 1976. – С. 12).

ýa-da

Magtymguly özüniň «Türkmeniň» goşgusynda:

«Жейхун билен Бахры-Хазар арасы,

Чөл үстүнден өсер ели түркмениң...»

... diýip ýazýar (Магтымгулы. Сайланан гошгулар. – А., 1976. – С. 12).

«Түркменистан XIX–XX йүзйыллыкларың сепгидинде» атлы оқув голланмасының авторлары XIX–XX асырларың сепгидинде... Молла Төре (Төремырат Рахмангулы, 1839–1895)... ялы онларча белли шахслар болупдыр» – дийип язярлар (А., 1998. – С. 113).

N.Berdýaýew özüniň «Taryhyň manysy» diýen işinde «taryhyň temasy... adam ykbalydyr..» diýip ýazýar (Бердяев Н. Смысл истории. – М., 1990. – С. 21; terjime özümižniňki).

Tesktden daşgary salgylanma. Bibliografik salgylanmanyň bu usulynda salgylanma tekstiň daşynda (adadça, işiň ahyrynda) berilýär. Bu salgylanma her bölümiň ýa-da babýň ahyryndan hem getirilip bilner. Bu usul şol bir çeşmä birnäçe gezek salgylanylanda, şol bir ýazgyny her gezek gaýtalap durmazlyk üçin amatlydyr. Ýöne her gezekde tekstdäki salgylanma belgisini we sanawdaky degişli belgini tapyp utgaşdyrmak belli bir derejede tagaýksyzlyk döredýär. Ýazgy, kada görä, tekstdäki salgylanmalaryň yzygiderlilik boýunça düzülýär.

Tekstdäki çykyt tekstden daşardaky salgylanma bilen inedördül ýaý içinde getirilýän arap sanlary bilen belgilenen tertip sanlar bilen baglanyşdyrylýar. Meselem:

Tesktdе:

Türkmenleriň milli aýdym-sazlaryny söýüşlerine keseki ýurtlular haýran galmak bilen ýazypdyrlar [5,13].

Tekstden daşarda:

5. Gulibef de Blok wil. On dört aýlap türkmenleriňkide ýesirlikde // Türkmen arhiwi. Ýörite neşir. – A., 2009. – 79 s.

13. Успенский В., Беляев В. Туркменская музыка. Т. 1. – А.: Туркменистан, 1979. – 381 с.

Sitatanyň çeşmesine salgylanylan halatda neşiriň sanaw belgisinden daşgary sahypa hem görkezilýär.

Eger tesktden daşardaky bibliografik salgylanmanyň sanawyndaky neşirler tertip boýunça san bilen belgilenmedik bolsa, onda tekstde awtor we onuň işiniň çap edilen ýyly görkezilýär. Meselem:

...[Atanyýazow S., 2004].

Ýokarda agzalan dissertasiýalaryň mazmunyna hem-de taýýarlanylyşyna bildirilýän talaplar boýunça usuly gollanmada «Dissertasiýa taýýarlanylanda peýdalanylan edebiýatlaryň sanawy» ... dissertasiýanyň esasy tekstinden soň ýerleşdirilýär we ylmy-barlag işleriniň düzüm bölegi bolup, ol dissertasiýada garalan meseläniň dalaşgär tarapyndan

öwreniliş derejesini görkezýär» (A., 2012. – S. 174) diýlip belleniýär. Bibliografik salgylanma we peýdalanylan edebiýatyň sanawy ikisi bir zat däl. Şonuň üçin tekstden daşary bibliografik salgylanma, eger ol tekstiň ahyrynda getirilýän bolsa, onda ol diňe amatsyz däl, eýsem gelşiksiz hem bolup galýar. Yzly-yzyna gelmek bilen, şeýle gaýtalanma ylmy işde tagaşyksyzlyk döredýär. Bu bolsa ylmy işiň kämillik derejesiniň peýdasyna däl. Şonuň üçin hem bibliografik salgylanmanyň sahypalaýyn (setirasty) usuly (ol usul barada sähelçe aşakda gürrüň ediler) dissertasiýalarda, islendik tutumly ylmy işde iň amatly usul bolup galýar. Galyberse-de, ylmy jemgyýetçilik üçin bu usul wagtyň synagyndan iň amatly usul hökmünde geçip gelýär.

Utgaşdyrylan bibliografik salgylanma tekstiçe we tekst-den daşary salgylanmalaryň bilelikde ulanylmagydyr. Olar barada ýokarda gürrüň edildi. Utgaşdyrylan salgylanmalaryň mysallary şu usuly gollanmada hem ýeterlikli getirilýär. Bu usul düýpli ylmy işlerde kän bir oňlanylyp durlan usul hasaplanmaýar.

Sahypalaýyn salgylanma ylmy işlerde iň köp ulanylýan usuldyr. Bu usulda bibliografik salgylanma her sahypanyň aşaky böleginde (esasy tekstden soň) getirilýär. Tekst bilen salgylanmalaryň arasynda kese göni (gorizontal) çyzyk çekilýär. Ol çyzygyň uzynlygy çen bilen sahpanyň 1/4 töweregi bolsa ýeterlikdir.

Sahypalaýyn salgylanmanyň amatly tarapy ol usulyň teksti okamagy we maglumat alnan çeşme baradaky bibliografik salgylanmany kynçylyk çekmezden (wagt ýitirmezden, tekstiň içinden we ahyryndaky gerek maglumaty tapmak üçin ünsi bölmezden) tapmaga mümkinçilik berýänligidir. Şonuň üçin hem bu usul ylmy jemgyýetçiligiň ýygyn edýän usulydyr. Galyberse-de, bu usul, ýokarda bellenişi ýaly, «Peýdalanylan edebiýatyň» hem-de bibliografik salgylanmalaryň sanawynyň bir ýerde (yzly-yzyna) gelmeginden halas edýär. Dogry, salgylanmanyň sahypalaýyn usuly boýunça teksti ýygmak (her sahpa ýyglanda sahpany talap edilýän standartlara dogry getirmek) birneme kynçylyk döredýär, ýöne ol bir gezeklik iş (operasiýa), ony ulanmak bolsa sansyz gezek amala aşyrylýar.

Bibliografik salgylanma tekst bilen ýörite belgiler arkaly baglanyşdyrylýar. Ol belgileriň iň amatlysy san belgisidir. Irki neşirlerde şeýle belgi hökmünde «*» (ýyldyzjyk – asterisk belgisi), «x» (iks;

latyn elipbiýiniň ahyryndan üçünji harp) ýaly belgileriň ulanylandygyny ýatda saklamak gerek. Salgylanmalaryň tertip sanyna görä bu belgiler her gezekde bir sany artdyrmak bilen gaýtalanmaly bolýar. Bu bolsa ylmy işde olaryň ulanylmagyna kynçylyk döredýär.

San belgileri, adatça, her sahypa boýunça berilýär. Kähälatda san belgileri bu usulda başdan-aýak artýan sanlar görnüşinde hem berilýär, ýöne şonda uly sanlar döräp, tekst okalanda ýüzugra kabul etmegi kynlaşdyrýan hem-de iş ýazylan wagty oňa goşmaçalar, düzetmeler girizmekde bulaşyklyk döredýär, goşmaça bellikli (meselem, 174^a, 205^a...) sanlaryň döremegine getirýär. Düşündirişli pikir sitatadan öň, onuň ortasynda ýa-da soň gelse, san belgisi, adatça, sitatanyň ahyrynda goýulýar.

S.Atanyýazow türkmenlerde «ant» sözünüň manysy barada şeýle diýýär: «ant sözünüň manysy häzir giňelip, ol «kasam etmek» düşünjesini aňladýar»¹.

ýa-da

«Ant sözünüň manysy häzir giňelip, S.Atanyýazowyň belleýşi ýaly, ol «kasam etmek» düşünjesini aňladýar»¹.

ýa-da

S.Atanyýazow «Ant sözünüň manysy...» diýip ýazýar¹.

¹ Atanyýazow S. *Türkmen diliniň sözköki (etimologik) sözlügi*. – A., 2004. – S. 31.

Eger tekstde neşiriň ady bir dilden beýleki bir dile ýa-da bir elipbiýden beýleki bir elipbiýe geçirilse, onda bibliografik teswirlemede eseriň ýazgysy asyl nusgadaky ýaly berilýär. Meselem:

В книге С.Куренова «Ставропольские туркмены и их культурное богатство»...¹

¹ Куренов С. *Ставрополь туркменлери хем-де оларың медени байлыгы...*

Çarlz Dickens özüniň «Oliwer Twistiň başdan geçirenleri» atly romanynda...¹

¹ Диккенс Ч. Приключения Оливера Твиста /Пер.с англ. Л.А.Кривцовой; Предисл. Д.Урнова; Комментар. Е.Ланна. – М., 1985. – С...

Gürrüni edilyän döwlet standartlarynda, bar bolan kadalaşdyryjy namalarda hem bibliografik salgylanmalaryň seredilip geçilen görnüşleriniň hiç birine-de artykmaçlyk berilmeýär. Şonuň üçin bibliografik teswirlemede ylmy işiň häsiýetine görä salgylanmanyň haýsy görnüşiniň edilyän talaplary iş ýüzünde doly, ýeňil we dürs kanagatlandyryp biljek bolsa, şol usulyň saýlanyp alynmagy maksadalaýyk bolar. Dogry, şonda ýurduň öz içinde halkara tejribelerinden ugur alyp, kabul edilen içki ölçegler işlenilip düzülip we ulanylyp bilner.

Işde şol bir çeşmä (neşire) birnäçe gezek salgylanlyýar. Olara **gaýtalanýan salgylanmalar** diýilýär. Gaýtalanýan salgylanmalaryň esasy maksady başda doly ýazgysy berlen neşiri mümkin boldugyndan gysgaldyp, meselem, köp nokat goýup, şertli gysgaltmalaryň ýa-da abbreviaturanyň üsti bilen düşnükli bibliografik teswirleme bermekdir. Gaýtalanýan salgylanmalaryň teswirlemesi olaryň gelýän ýerlerine baglylykda käbir aýratynlyklara eýedir. Mysallar:

Ilkinji salgylanmalar:

Материалы по истории туркмен и Туркмении (mundan beýläk – МИТТ)...

Труды Южно-Туркменистанской археологической комплексной экспедиции (mundan beýläk – Тр.ЮТАКЭ)...

Түркменистаныň Merkezi döwlet arhiwi (mundan beýläk – ТМДА)...

Balkan welaýatynyň döwlet arhiwi (mundan beýläk – BWDA)...

Gaýtalanýan salgylanmalar:

МИТТ...

Тр.ЮТАКЭ...

ТМДА...

BWDA...

Eger salgylanmalarda bir awtoryň şol bir işine gaýtalanýan salgylanma bar bolsa, onda gaýtalanýan salgylanmada awtoryň familiýasyndan we inisiallaryndan soň «Görk.iş» («Görkezilen iş») diýlip çäklenilip hem bilner. Meselem:

Allanazarow A. Ak leglekler: powestler we nowellalar. – A.: TDNG, 2008. – 448 s.

Ara salgylanma düşüp, gaýtalanyp gelende:

Allanazarow A. Görk. iş...

Eger-de tekstde şol bir awtoryň birnäçe işi agzalsa, onda bu usul («Görk.iş») kabul ederlik dälidir. Şeýle ýagdaýda salgylanma awtoryň her işine aýratynlykda berilýär.

Eger gaýtalanýan salgylanma öňdäki salgylanmanyň yzysüre gelýän bolsa, onda gaýtalanýan salgylanma «Şol ýerde» («Там же») diýlip berilýär. Bir neşire gaýtadan salgylanylanda, şol salgylanmalaryň arasynda başga çeşmä salgylanma gelen bolsa, oňa «Şol ýerde» diýip bolmaýar. Eger soňky salgylanma neşiriň öňki görkezilen sahypasyn-dan başga sahypada bolsa, onda «Şol ýerde» diýlip, salgylanylýan sahypa görkezilýär. Eger salgylanma, goý, ol öňki salgylanmanyň yzysüre gelýän bolsun, täze sahypada «Şol ýerde» diýlip berilmeýär. Şeýle ýagdaýda salgylanmanyň bibliografik teswirlemesiniň başky bölegi (adatça, gysgaldylan görnüşi) gaýtalanýar. Mysallar:

1. *Türkmen bedewi we dünýäniň seýişçilik sungaty: II halkara ylmy maslahatyň nutuklarynyň gysgaça beýany. 2010-njy ýylyň 22-24-nji apreli – A., 2010. – S. 16.*

2. *Şol ýerde.*

3. *Şol ýerde. – S. 115.*

Döwürleýin metbugat neşirlerine salgylanmalar:

Garagum. – 2010. – №8. – S. 15.

Şol ýerde. – №5. – S. 20.

Şol ýerde. – S. 22.

Salgylanmalaryň san belgileri tekstde, kabul edilen ýörelgä görä, aýyl-saýyl görner ýaly setirden ýarym setir ýokaryk çykarylyp goýulýar. Belginiň yzyndan hiç hili goşmaça bellik (nokat ýa-da ýapylan ýaý) goýulmaýar. Salgylanma esasy tekstiň ýygymyndan kiçiräk, dissertasiýalara... bildirilýän talaplar boýunça 1-2 punkt kiçi (S. 175) şrift bilen ýygylýar. Şonuň üçin salgylanmalaryň teksti has ýerleşikli bolýar.

Ylmy-barlag işleriniň esasy elementleriniň ýene biri işi ýazmakda peýdalanylýan çeşmeleriň we edebiýatyň sanawydyr. Bu sanawda awtor tarapyndan ulanylan (sitata alnan, bibliografik salgylanma berlen) çeşmeler we edebiýat berilýär, ýöne işde agzalmadyk, emma awtor tarapyndan tanşylan, şeýle-de tema degişli edebiýat hem bu sanawa goşulyp bilner. Sanawdaky edebiýatyň sany «pylançadan az ýa-da köp bolmaly däl» diýilmegi juda oňlanylyp durulmaýar. Bu ýerde esasy talap öwrenilýän meseläniň ylmyň haýsy pudaga degişlidigi, meseläniň goýluş we çözüliş derejesi kesgitleýji bolup durmalydyr. Elbetde, sanawda edebiýat mümkin bodugyça doly we dogry alynmalydyr, sebäbi sanaw diňe ylmy işiň bezegi däl-de, eýsem ýazylan zatlary derňemek ýa-da geljekde-de ulanmak üçin olary aňsat gözläp tapmak üçin hem zerurdyr.

Işiň häsiýetine görä bu bölüm dürli-dürli atlandyrylýar. Meselem:

Bibliografiýa (Библиография)

Peýdalanylýan we maslahat berilýän edebiýat (Использованная и рекомендуемая литература).

Kitabyň (ýa-da makalanyň) bibliografik görkezijisi (Библиографический указатель...)

Edebiýat (Литература) ýa-da dissertasiýalara bildirilýän talaplarda görkezilişi ýaly

Peýdalanylýan edebiýatlaryň sanawy (Список использованной литературы)

Bölümiň nähili atlandyrylmagy, ony düzmegiň usullary barada görkezilen döwlet standartlarynda, beýleki kadalaşdyryjy namalarda hem hiç hili görkezme ýok. Şonuň üçin bu bölümi (sanawy) düzmek awtor üçin uly kynçylyk döredýär, bu ýagdaý ylmy işlerde (neşirlerde) bolsa bibliografik teswirlemeleriň näsazlygyny (dürli-dürlüligini) ýüze çykarýar. Şu okuw-usuly gollanmany taýýarlamakda hem bu mesele az kynçylyk döretmedi. Şulary göz önünde tutup hem aşakda bu ýagdaýy tertibe salmaga ilkinji gezek synanyşýarys. Dogry, şunda bibliografik sanawlary (ýazgylary) bermekdäki ylmy dünýäde ornaşan tilsimler we ölçegler, şeýle hem milli aýratynlyklar (obýektleriň elipbiý we dil aýratynlyklary) göz önünde tutuldy.

Bölümi nähili atlandyrmak meselesine geçmezden öň, käbir düşünjelere seredip geçeliň. Ilki bilen, «Çeşme» («Ilkinji çeşme») we «Edebiýat» düşünjeleri barada durup geçeliň.

Taryhy çeşmeşynaslykda, umuman, ylmy işlerde «edebiýat» diýlip ylmy-barlag häsiýetli neşir önümlerine (monografiýa, broşýura [sahypasy 48-den az bolan kitapça], makala we ş.m.) düşünilýär. Şol neşir önümlerinden zerur bolan maglumat alyp bolýandygy üçin köp halatda olara (edebiýata) sözün mazmunyna göz aýlamazdan, giň manyda «çeşme» hökmünde garalýar. «Edebiýat» düşünjesi bilen utgaşan «bibliografiýa» diýlende hem, esasan, bibliografik ýazgynyň obýekti bolan neşir önümleri göz önünde tutulýar.

«Çeşme» diýlende, esasan, «ilkinji çeşme» göz önünde tutulýar. Olar ylmy-barlag häsiýetli däl, sebäbi «ilkinji çeşmeler» jemgyýetiň we ylmyň ösüşini üpjün etmegiň dowamynda ýüze çykyan resminamalarydyr. Islendik ylmy-barlag häsiýetli işler belli bir derejede hökman diýen ýaly şol çeşmelere daýanýar.

Çeşmeşynaslyk talaplaryna görä, adaty, bu topluma çeşmeleriň aşakdaky görnüşleri we toplumlary girizilýär:

- usulyýet (metodologik) ähmiýetli çeşmeler – döwlet baştutanynyň ugur görkeziji (metodologik) işleri;
- döwlet häkimiýetiniň we hökümetiň kanunlary we buýruk beriji namalary;
- iş dolandyryş resminamalary;
- statistiki ýygyndylar;
- döwürleýin metbugat;
- jemgyýetçilik guramalarynyň, önümçilik kärhanalarynyň, edaralaryň materiallary;
- arhiw materiallary;
- ýatlamalar we ş.m.

Bularyň hersiniň bibliografik teswirlemelerinde, elbetde, özboşlykly aýratynlyklar bar. Olar barada ýokarda durlup geçildi, aşakda «Goşundylarda» hem nusgalar getiriler.

Aýdylanlardan ugur almak, ylmy işdäki peýdalanylan maglumat çeşmelerini, başgaça aýdylanda, edebiýaty okyja mälim etmek

üçin berilýän sanaw dürlüçe atlandyrylyp bilner, ýöne sanawa girýän çeşmelerdir edebiýaty aýyl-saýyl etmek üçin bölüm «Peýdalanylan çeşmeler we edebiýatlar» («Использованные источники и литература») diýlip atlandyrylsa, maksadalaýyk boljak, sebäbi onuň «sanawdygy», «görkezijidigi» görnüp dur.

Işin häsiýetine, onuň hronologik çäklerine, peýdalanylan çeşmedir edebiýat goruna baglylykda sanawyň düzüliş usullary hem dürli-dürli bolup biler. Meselem, sistematik, hronologik (çap edilen wagtynyň yzygiderliligi) we elipbiý tertibinde.

Sistematik usulda, meselem, sanaw her bap ýa-da bölüm boýunça berilýär. Öz içinde bolsa ol sanaw elipbiý tertibinde hem getirilip bilner.

Bibliogarfik sanawyň hronologik usuly, köplenç, ylmyň taryhyna, şahsyýetiň ömri we döredijiligine bagyşlanan işlerde köp ulanylýar.

Ylmy işleriň döremeginde ulanylýan bibliografik sanawyň in amatly hem-de uniwersal hasaplanylýan usuly elipbiý tertibindäki sanaw hasaplanylýar. Munda neşiriň görnüşine (monografiýa, broşýura, makala) artykmaçlyk berilmeýär. Bu sanaw, adatça, harplaryň elipbiý tertibiniň berk saklanmagy (diňe birinji däl, eýsem, ikinji, üçünji we soňky harplaryň hem yzygiderli getirilmegi) esasynda düzülýär. Dogry, bu ýagdaý haçan-da sanawda bir elipbiýdäki, bir dildäki resminamalar ýa-da işler bolsa has amatly we birugurly bolýar, ýöne ylmy işlerde ulanylýan işler kähalatda ýüzlerçe, özi-de dürli dillerde we dürli elipbiýde bolýar. Bu bolsa sanawy düzmäge käbir goşmaça til-simleri talap edýär. Aýdylanlar türkmen dilindäki, ýöne iki, hatda üç elipbiýdäki işleriň bibliografik ýazgysy meselesinde aýdyň ýüze çykýar. Üç (täze türkmen, kiril we latynlaşdyrylan öňki türkmen) elipbiýdäki sanawy bir hatarda bermek mümkinçiligi ýok, sebäbi elipbiý tertibinde harplaryň yzygiderliligi gaty uly tapawutly. Meselem, täze elipbiýde «ç» üçünji orunda, kiril hatynda bolsa ol («ч») 29-njy orunda, degişlilikde «ä» 6-njy, «ə» bolsa 36-njy, «z» – 30-njy, «3» bolsa 10-njy we ş.m. Kiril hatyndaky käbir harplar (е, ё, ю, я) täze elipbiýde iki harpdan (ýе, ýо, ýу, ýа) durýan bolsa, käbiri (ц, ш, ь, ъ) täze türkmen elipbiýinde asla ýok. Dürli elipbiýdäki işleriň we resmina-

malaryň bibliografik ýazgylarynyň özara gatnaşyklaryny kesgitlemek barada hem häzirikçe kabul edilen hiç hili görkezmedir maslahat ýok.

Aýdylanlary göz önünde tutmak bilen, biz ýene-de bu meselede öz teklibimizi hödürleýäris. Teklibi ylmy-jemgyýetçilik oňlasa, ol ylmy işlerde bibliografik teswirlemäniň halkara derejesindäki talaplaryna ugurdaş bir ülnä salmaga mümkinçilik berer diýen tamamyz bar. Teklibiň düýp mazmuny şu aşakdakylara syrygýar.

Ylmy işlerde, ilkinji nobatda, dissertasiýalarda, şeýle hem islen-dik neşirde peýdalanylan türkmen dilindäki neşirleriň we resminamalaryň sanawy düzülende birinji uly topary 1996-njy ýylyň 1-nji ýanwaryndan ulanylyşa girizilen täze türkmen elipbiýindäki sanawdan başlansa maksadalaýyk bolar. Elipbiý sanawynda bibliografiýa teswirlemesini bir standarta salmak kitap-neşir işlerinden edilýän berk talapdyr, şeýle-de bolsa kiril hatynda ýazylyan işleriň atlary hem bolşy ýaly geçirilýär. Bu bolsa kiril hatynyň hem entek doly ähmiýetini ýitirmändigini aňladýar.

Şu sanawda teswirlemäniň ikinji kiçi topary hökmünde türkmen (döwlet) dilindäki, kiril hatyndaky neşirler getirilip bilner. Kiril hatyndaky neşirler bu gün ylmy-barlag işleri üçin zerur bolan maglumatyň uly bölegini özünde jemleýär.

Indiki kiçi toparda, eger bar bolsa, latynlaşdyrylan öňki türkmen elipbiýindäki neşirler sanalyp bilner. Ol elipbiý 1929-njy ýylyň 1-nji oktyabryndan 1940-njy ýylyň 1-nji iýulyna çenli ulanylypdy.

Agzalan elipbiýleriň nusgalary 4-nji goşundyda getirilýär.

Sanawlaryň bu kiçi toparlaryny aýrybaşgalandyrmak üçin şertli bölüji belgi hökmünde* (ýyldyzjyk, ylmy dilde «asterisk») belgisini ulanmak maksadalaýyk bolar.

Sanawyň ikinji (uly) toparyna rus dilindäki, elbetde, kiril hatyndaky neşirler girizilmelidir. Bu ýerde, ýokarda bellenişi ýaly, **neşiriň elipbiýini başga elipbiý bilen (transliterasiýada) bermek ýa-da onuň dilini türkmen diline geçirip bermek bibliografik teswirlemäniň talabyna düýbünden gabat gelmeýär.**

Bu bölüm hem beýleki uly bölümlerden şertli belgi, meselem, *** (üç ýyldyzjyk) bilen aýrybaşgalanyp bilner.

Sanawyň bu toparyndan soň indiki (uly) toparda daşary ýurt dillerindäki neşirleriň sanawy umumy talaplary berjaý etmek bilen getirilmelidir. Zerurlyk bolsa olaryň hersi bir topar hökmünde berlip bilner.

Sanawlaryň ählisinde içki elipbiý tertibi doly saklanylmalydyr. Şoňa görä-de, sanawy san belgileri bilen belgilemek hökmän dälidir. Ol döwlet standartlarynda hem göz önünde tutulmaýar.

Ýokarda neşir önümleriniň bibliografik teswirlemesi barada gürrüň edildi, ýöne ylmy işgärler, aýratyn hem, alymlyga ymtylýanlar üçin bu gün baý çeşme binýadynyň bir bölegini **arhiw resminamalary** düzýär. Şu okuw-usuly gollanmanyň has dolurak bolmagy üçin arhiw resminamalarynyň teswirlemesi barada gürrüň edilse maksadalaýyk boljak ýaly, sebäbi bu resminamalary teswirlemek barada bir döwletde däl, hatda halkara möçberinde hem döwlet standartlary ýa-da hiç hili kadalaşdyryjy namalar kabul edilmedik. Arhiw resminamalary bolsa özüniň görnüşleri, döreýşi, toplanlyşy, saklanylyşy, okalyşy we peýdalanylyşy boýunça neşir önümlerinden düýpgöter tapawutlanýar. Olarda ylym pudaklarynyň aglabasyna degişli maglumatlar jemlenendir, ýöne hazine çenli ylmy işlerde, ylmy-usuly neşirlerde ulanylan arhiw resminamalaryny teswirlemek meselesine asla degilmändir. Şoňa görä-de, eliňizdäki usuly gollanma şu meseläni ilkinji gezek gün tertibinde goýýar, sebäbi ylmy işlerde arhiw resminamalaryny teswirlemegi birmeňzeşlige getirmek hem şu günüň zerur talaby.

Özygtyýarly Türkmenistanda bu gün arhiwleriň giden ulgamy döredi. Ol ulgamy döredýän arhiwler: Türkmenistanyň Prezidentiniň arhiwi (TPA), Türkmenistanyň Merkezi döwlet arhiwi (TMDA), Türkmenistanyň Kinofotofono resminamalarynyň Merkezi döwlet arhiwi (TKFFR MDA), Türkmenistanyň Syýasy resminamalarynyň Merkezi döwlet arhiwi (TSR MDA), welaýatlaryň (Ahal, Balkan, Daşoguz, Lebap, Mary) döwlet arhiwleri we Atamyrat (öňki Kerki) şäherlerindäki döwlet arhiwleri. Bulardan başga-da birgiden edarala-

ryň, guramalaryň, kärhanalaryň arhiwlerinde hemişelik saklanmaga degişli köp mukdarda dürli görnüşli material toplanan.

Bu arhiwleriň resminamalar ummany bolsa Türkmenistanyň Milli arhiw gaznasyny düzýär. Arhiw işine TPA-dan beýlekilere ýolbaşçylyk Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky Baş arhiw müdirligi tarapyndan amala aşyrylýar.

Arhiw resminamalarynyň özboluşly ilkinji çeşme binýady bolany üçin ony ulanmak belli bir derejede taýýarlygy talap edýär. Esasy mesele bu ýerde gerek resminamalary gözläp tapmakydyr. Bu meselede okyja (ylmy derňewçä) arhiwleriň özünde saklanýan maslahat beriji gollanmalar we düzgünleşdiriji¹² namalar, 2010-njy ýylda neşir edilen «Türkmenistanyň arhiw işi» atly okuw gollanmasy uly kömek berip biler. Döwlet edaralarynyň taryhy bilen tanyş bolmak hem gerek resminamalaryňy gözläp tapmaga ýakyndan ýardam berer. Özüňe gerek resminamalaryň haýsy taryhy döwre degişlidigini kesgitläp bilmek hem olary ele almagy ýeňilleşdirýär.

Arhiw resminamalarynyň haýsy döwre dahyllydygynyň ýörite harp belgisi bilen bellenýänligini okyjy ýatdan çykarmaly däldir. Ol belgiler arasynda diňe kese çyzyk («—») goýlup, baş harp bilen ýazylýp, gaznanyň san belgisiniň önünden getirilýär. Taryhymyzyň sowet döwründen (1917 ýyldan) öňki döwrüň gaznalarynyň san belgisiniň önünde «Т» belgisi («Т» – taryhy; rusça – «И» – «исторический» sözünden) ýazylýar. Meselem, G. (gazna; rusça – Ф. [фонд]) Т-97 (rusça – Ф.И-97). Sowet döwrüniň gaznalary «R» belgisi («rewolýusiýa» sözünüň birinji harpy; rusça – «Р»), garaşsyzlyk döwrüniň gaznalary bolsa «G» belgisi («Garaşsyzlyk» sözünüň birinji harpy) bilen alamatlandyrylýar.

Adatça, arhiwlerde edaralaryň, guramalaryň we kärhanalaryň iş dolandyryş resminamalary, şeýle hem şahsy gelip çykyşly resminamalar toplanýar. Olar gazna döredijiler diýlip atlandyrylýar.

¹² Meselem, TDS 621–2003. İş dolandyryş we arhiw işi. Adalgalar we kesgitlemeler. Resmi neşir; TDS 621–2003. Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения. Издание официальное.

Öz gezeginde gazna döredijleriniň resminamalary hem öz düzümleri bölükleri boýunça toplanýar. Ol toparlar «ýazgy» diýlip atlandyrylýar.

Mysal üçin:

Türkmenistanyň Oba hojalyk ministrliginiň sowet döwründäki resminamalary Türkmenistanyň Merkezi döwlet arhiwinde R-125 gaznada saklanýar. Ol gaznadaky ýazgylaryň käbiri:

Ý[azgy].

3. Ýergurluşyk müdirligi;

6. Maldarçylyk müdirligi;

20 a. Pagtaçylyk müdirligi;

34. Şahsy düzümleri;

38. Zähmet we zähmet haky bölümi.

Garaşsyzlyk ýyllarynda hem bu ministrlik Türkmenistanyň Oba hojalyk ministrligi diýlip atlandyrylyp, onuň resminamalary agzalan arhiwde 43-nji gaznada (G.[araşsyzlyk]. G[azna] – 43), täze ýazgylar döretmek bilen saklanýlýar.

Ýazgylar, öz gezeginde, «işlerden» durýar. «İşler» resminamalaryň bir jiltde tikilip toplanan «saklanýş birligidir».

Arhiw resminamalary, köplenç, listiň¹³ bir tarapynda ýazylýar. Şonuň üçin arhiw resminamalaryna salgylanmada «sahypa» diýilmän, «list» diýilýär. Eger ýazgy listiň arkasynda bolsa, onda salgylanmada «arka ý.» («arka ýüzünde») diýlip bilner.

¹³ Dogry, «list» deregine käwagt «kagyz» ýa-da «tagta kagyz» («tk.») hem diýilýär, ýöne bu sözler seýrek ulanylýar, sebäbi, birinjiden, «tagta kagyz» «listiň» düşündirişli sözlüğünde, ol hem gürrüň kagyz hakda gidýän bolsa, maksadalaýyk bolardy. Ikinjiden, «list» diňe kagyz babatda ulanylyp çäklenilmeyär. Meselem, metal listi. Üçünjiden, «list» sözi ölçeg birligi hökmünde hem kabul edilendir. Meselem, bir list – bu bir ölçege laýyk list ýa-da depder listi. Neşir önümleriniň, gollýazmalarýň göwrüm ölçegi hökmünde «çap listi» düşüňjesi ulanylýar. Bir çap listi (40 000 çap belgisi) kitap ýygymynda 16, çap maşynynda bolsa 22 sahypadan durýar. Şonuň üçin «çap listini» «çap kagyz» diýip almak hem juda jüpüne düşmedik söz düzümidir. Galyberse-de, «list» sözi («l») ulanylsa, bibliografik teswirlemäniň mümkin boldugyça ýazgyny gysgaltmak talabyny ödeýär. Gadymy edebiýatymyzda «bir tagta kagyz», «list», «sahypa» sözleriniň bu gün arhaizme öwürülen, arapça «warak» (1) kagyz, 2) durmuşda: köne, sandan galan, döwür, biderek manylary hem bar) diýlip atlandyrylandygyny, «warak» sözünüň şu gün hem ylmy işlerde käýerde ulanylýandygyny-da bilip goýalyň.

Soňky wagtlara çenli görkezilýän list iki ýa-da ondan köp bolsa «ll» («listler») diýlip bellenilýärdi. Indi halkara derejesinde hem «listleri» bir «l» harpy bilen bermek kabul edilendir. Şonuň üçin türkmen dilinde-de «listleri» («ll») bir «l» harpy bilen bellemek kabul ederlikdir, sebäbi bu aňlatma – «l» harpy «list», gerek bolsa, «listler» diýip aýtmaga doly mümkinçilik berýär. Neşir önüminiň bibliografik teswirlemesinde hem «sahypalary» bir «s» harpy bilen bermek kabul edilendir.

Okyjynyň önünde durýan beýleki bir wezepe ulanylan resminamalaryň saklanýan ýerini doly we dürs teswirlemektir. Bu ugurda, ýokarda aýdylyşy ýaly, döwlet standartlary, kadalaşdyryjy namalar ýok, şol sebäpli hem ylmy işlerde, neşir önümlerinde-de arhiw resminamalaryna salgylanmakda belli bir tertibiň ýoklugy bolarmaly ýagdaý bolup galýar. Dogry, Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky Baş arhiw müdirliginiň başlygy tarapyndan 2010-njy ýylyň 15-nji fewralyndan №10-IŞ belgisi bilen tassyklanyp, Türkmenistanyň Adalat ministrliginde 2010-njy ýylyň 25-nji fewralynda 513-nji belgi bilen hasaba alnan «Türkmenistanyň edaralarynyň, guramalarynyň, kärhanalarynyň arhiwleriniň işiniň Esasy kadalarynda» arhiw resminamalarynyň saklanýan ýerlerini görkezmek meselesine degilýär. Resminamanyň talaby boýunça «Arhiw güwänamasynyň» alnan ýerini görkezmek nusgalaşdyrylýar. Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky Baş arhiw müdirliginiň 2006-njy ýylyň 2-nji oktýabryndaky №31-IŞ belgili buýrugynda bolsa Baş arhiw müdirligine degişli arhiw edaralarynda peýdalanmak üçin käbir sözleriň gysgaldylan nusgalary berlipdir.

Bu iki kadalaşdyryjy namalar arhiw ulgamynyň işini kadalaşdyrmaga niýetlenen. Şoňa görä, ol ýerde işiň bibliografik teswirlemesi barada gürrüň gidenok, ýöne käbir ujypsyzja düzedişler bilen bu ölçegler kabul ederlikdir.

Neşirlerde arhiw resminamalaryna salgylanmalarda birmeňzeşligiň ýoklugyny tassyklaýan nusgalar:

ЦГА О[ктябрьской] Р[еволюции] СССР, ф. 130, оп. 6, д. 305, л. 32 (SSSR döwründe)

ЦГА ОП. Ф. Р. –5325. Оп. 9. Д. 22. Л. 8–9 об. (Russiýa Federasiýasynda)

ЦГАТ. Ф. Р–125. – Оп.12. – Д.1567. – Л. 128.

TMDA, T-1g., 2 ýaz., 8081 iş, 107–123 tk.

ЦГАТ, ф.И-1, оп.2, д.8081, л.107-123. Türkmenistanda hereket edýän nusgalar

... ф. 50, оп.2, д.3, лл. 105-106

... g.50, ýaz. 2, iş 3, tk. 105-106

Görşümüz ýaly, arhiw resminamalaryna salgylanmak bu işiň amala aşyrylýan ýerine baglylykda dürli-dürli. Bularyň hiç birine-de dogry ýa-da nädogry diýip bolmaýar, sebäbi, ýokarda aýdylyşy ýaly, oň kadalaşdyryjy düzgün ýokdy, häzir hem ýok. Şonuň üçin, özygtyýarly Türkmenistanda bu gün ylmy-barlag işlerine giň ýol açylmagy bibliografik teswirleme ýaly arhiw resminamalaryna salgylanmagyň talaplaryny hem bir ülnä getirmek gaýragoýulmasyz mesele bolup durýar. Aýdylanlardan ugur alyp, arhiw ulgamynyň iş tejribesine degmezden arhiw resminamalaryna salgylanmagyň bir ülnüsini işläp düzmäge synanyşalyň.

Bu meselede ýokarda agzalan bibliografirleýji döwlet standartlarynyň görkezmeleridir talaplary uguralarlykdyr. Dogry, olar neşir önümlerine degişlidir, ýöne bibliografik teswiri aýyl-saýyl böleklerle bölmek, olary kabul edilen bölüji bellikler bilen aýrybaşgalamak, mümkin boldugyndan az ýazgy bilen has köp maglumat bermek ýaly talaplar bu ýerde hem esasy talaplar bolup galsa maksadalaýyk bolar.

Döwrüň talaplaryna görä, arhiw resminamalarynyň gözleg maglumatlarynyň esasy bölekleri hökmünde arhiwiň adyny gaznanyň, ýazgynyň, işleriň, listleriň belgilerini tapawutlandyrmak bolar. Bibliografik teswirlemede bolşy ýaly, bu ýerde hem teswirleme böleklerini aýrybaşgalamak üçin bölüji belgileri ulanmak maksadalaýyk bolar. Şeýle belgi hökmünde arhiwiň adyndan soňky bölekleriň arasynda «otur» («,») ulanylyp bilner. Bu tilsim halkara tejribelerini göz önünde tutmak bilen, türkmen diliniň kada-kanunlarynyň, umuman, grammatikanyň talaplaryny has amatly kanagatlandyryp biljek. Nusgalar:

TMDA. G. R-125, ýaz.6, iş 137, l. 47; ýaz.12, iş 24, l. 144-145 arka ý.

ЦГАТ Ф.Р-125, оп.6, д. 137, л. 47; оп.12, д.24, л.144-145 об.

TSR MDA. G-1, ýaz.22, iş 423, l. 38–41.

TMDA G.T-1...

TMDA G.G-43...

Ahal welaýatynyň döwlet arhiwi. G.R -191, ýaz.1...

Balkan welaýatynyň döwlet arhiwi. G.G -20...

GOŞUNDYLAR

1-nji goşundy

BIBLIOGRAFIK TESWIRLEMELERINŇ NUSGALARY

Kitaplar

Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmenistanda saglygy goraýşy ösdürmegiň ylmy esaslary. – A.: Ylym, 2007. – 95 s.

Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmenistan melhemler mekany. – A.: TDNG, 2011. – 166 s.

Ezizow G. Türkmen sährasy: goşgular, sonetler. – A.: TDNG, 2007. – 350 s.

Myratgeldiýew T. Türkmenistanyň taryhy. 8-nji klas üçin synag okuw kitaby. – A.: Magaryf, 1997. – 155 s.

Көсәев М. Эдебият барада сөхбет. – А.: Түркменистан, 1972. – 238 с.

Вамбери А. Путешествие по Средней Азии. – М.: Изд. А.И.Мамонтова. – 1867. – IV, 369 с.

Kulyýew N.A, Annaamanow M.B. Kiçi kärhanalarda maliýe hasabaty. – A. [N.ý], 2003. – 32 s.

Гараев Р., Пирлиев Г. Гарашсызлык ве билим. – А.: Магарыф, 1994. – 64 с.

Гундогдыев О., Аннаоразов Дж. Слава и трагедия: судьба Текинского конного полка (1914–1918). – А.: Рух, 1992. – 60 с.

Аннамәммедов О. ве башг. Херекетли түркмен оюнлары: мугаллымлар учин голланма/Аннамәммедов О., Нурмедов М., Еникеев Р.И. – А.: Магарыф, 1979. – 71 с.

ýa-da

Аннамәммедов О., Нурмедов М., Еникеев Р.И. Херекетли түркмен оюнлары: мугаллымлар учин голланма. – А.: Магарыф, 1979. – 71 с.

Ösümlikler: Türkmenistanyň orta mекdepleriniň V synpy üçin okuw kitaby/Kertikow H., Garamergenow Ç., Gurbanmuhammedow H., Akyýewa M. – A.: TDNG, 2003. – 283 s.

Чарджоу: историко-экономический очерк /Агишев И.П., Висковатый М.П., Заварыкин Ф.И., Мартиросов С.З. – Чарджоу: Туркменское изд-во, 1964. – 191 с.

Türkmenistanyň taryhy: orta mekdepleriň VII synpy üçin synag okuw kitaby/Esenow B., Babaýew N., Kösselow D. we başg. – A.: TDNG, 2009. – 269 s.

Türkmenistanyň arhiw işi: ýokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy. – A.: TDNG, 2010. – 350 s.

Boýy bir garyş, sakaly iki garyş: erteki. – A.: TDNG, 2010. – 31 s.

Awesta («Widewdat» – «Döwlerе garşy kanun») /Terj. eden we sözb. ýazan A.Ýazberdiýew //Türkmen arhiwi. 2007. Ýörite neşir. – A., 2007. – 247 s.

Täze Galkynyş döwriňiň ylmy gadamlary. Goýb. 1–3. – A.: Ylym, 2007–2009.

Культурное наследие Туркменистана: глубинные истоки и современные перспективы: материалы к международной научной конференции. – А.; СПб.: Европейский дом, 2000. – 244 с.

Материалы по истории туркмен и Туркмении [В 2 т.] – М.; Л. Изд. АН СССР, 1938. – Т.2. XVI–XIX вв. Иранские, бухарские и хивинские источники. – 700 с.; 1939. – Т.1. VII–XV вв. Арабские и персидские источники. – 612 с.

Ibn Sina Abu Aly. Lukmançylyk ylmynyň kanunlary. T.1 – 5. – A.: TDNG, 2004.

Гродеков Н.И. Война в Туркмении. Поход Скобелева в 1880–1881 гг. T.1 – 4. – СПб.: Тип. В.С.Балашева, 1883–1884.

Брук С.И. Население мира: этнодемографический справочник. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Наука, 1986. – 829 с.

Makalalar

Ýygynydlardan

Бехистун язгысы // Туркменистаның тарыхы боюнча хрестоматия. – А.: Магарыф, 1992. – С. 25–28.

Сведения о разверстке общего числа рабочих, подлежащих реквизиции для работ в тылу армии от туземцев Закаспийской области по уездам и волостям//Восстание 1916 года в Туркмении: документы и материалы. – А.: Туркменгосиздат, 1938. – С. 59–64.

Dowam edýän neşirlerden

Meredow M. 4-nji tertipli Trikomi deňlemesi üçin Dirihle meselesi-niň umumylaşdyrylan çözüwiniň barlygy we ýeke-täkligi barada//Türkmen ylmy galkynyş we halkara gatnaşyklar ýolunda (ylmy makalalar ýygyny-dysy). 2. – A.: Ylym, 2009. – S. 219–224.

Росляков А.А. Военное искусство народов Средней Азии и Казахстана в VI–XV вв.//Уч. зап. Туркм. гос. ун-та им. А.М.Горького. Вып. XXI. – А., 1962. – С. 185–244.

Žurnallardan

Atanyýazow A. Oýnaryn diýseňiz hokkeý // Saglyk. – 2007. –Türkmen-başy-Baýdak (ýanwar-fewral). – S. 18.

Хуснутдинов З.Б., Земенский И.А. Классификация нефтегазоносного разреза и нефтегазоносные комплексы Каракумской провинции // Геология и газоносность. Вып. 3. – А.: Ылым, 1977. – С. 31–41.

Асватуров А.С. Туркменские старопечатные книги в Российской национальной библиотеке // Мирас. – 2007. – №1. – С. 120–125 (на турк., русск. и англ. яз.)

Черников В. Наука в Туркменистане – в авангарде прогрессивных реформ // Возрождение. – 2010. – №6. – С. 16–17.

Gazetlerden

Geldiýew G. Magtymgula näçe ýaş berilýär // Türkmen dili.–2010. – 21iýul; 4 awg.

Гурбанназаров Р., Акмырадов К. Ганаты гырлан бедевлер // Октябрь ялкымы. – 1986. – 19 дек.

Гундогдыев О. Средневековые ученые Куняургенча // Нейтральный Туркменистан. – 2010. – 3 дек.

Syn

Рахимов Н. Прошлое Туркменистана по словам очевидца // Изв. АН ТССР. Серия общ. наук. – 1981. – №4. – С. 91–92. – Рец. на кн.: Амантыев О. Туркменистан и туркмены в первой половине XVIII в.: по данным сочинения Мухаммеда Казима «Наме-йи алам ара-йи Надири». – А.: Ылым, 1980. –115 с.

Awtoreferatlar

Смирнова Ж.В. Түркменистандакы алейродидлер (homoptera) ве оларың тебигы язгылары: автореф. дис....биолог. ылымл. канд.: 03.00.09. – А., 1993. – 20 с.¹⁴

Гельдиханов А.М. Анализ флоры Гарагумов: автореф.дис.... док. биол. наук: 03.00.05. – А., 1995. – 50 с.

Standart

TDS 621-2003. İş dolandyryş we arhiw işi. Adalgalar we kesgitlemeler. – Resmi neşir. – A. [2003]. – 17 s. («Türkmen standartlary» Baş döwlet gullugy)¹⁵.

¹⁴ Maglumat kitaphana kartotekasyndan bolşy-bolşy ýaly alyndy. Awtoreferatyň özünde bolsa şeýle ýazylan: «...тебигы язгылары: биология ылымларының кандидаты диен алымлык дережесини алмак үчин диссертацияның авторефераты...» Şol sebäpli ýazgylary biz tertibe salmak (unifisirlemek) üçin türkmen diliniň grammatikasyndan ugur alyp, bibliografik teswirlemede ýazgyny awtoreferatyň özündäki ýaly, ýöne gysgaldyp, şeýle ýazylsa, talabalaýyk bolar: ...тебигы язгылары...биол. ылымл. канд.... дис. автореф....

Mysal üçin: Оразов Г. Эмләги дөвлет ве умумыхалк эчилигинден айырмак ишинде колхоз-совхозлары реформа гечирмегиң меселелери: ыкд. ылымл. канд.... дис. автореф.: 08.00.05. – А., 1995. – 24 с.

¹⁵ TDS –Türkmen döwlet standarty.

**BIBLIOGRAFIK TESWIRLEMEDE TÜRKMEN DILINDÄKI
SÖZLERIŇ WE SÖZ DÜZÜMLERINIŇ ŞERTLI
GYSGALDYLYŞY¹⁶**

абзац – абз.
автограф – автогр.
адындакы – ад.
аналитик язгы – ан.яз.
археологик – археол.
асыр – а.
Ашгабат – А.
бап, баш – б.
беллик – бел.
бизиң эрамыздан өң – б.э.өң.
билен – б-н.
биография – биогр.
биологик – биол.
бөлек, бөлүм – бөл.
ве башгалар – ве башг.
ве шулара меңзешлер, ве шуңа меңзеш – ве ш.м.
газет – газ.
географик – геогр.
гириш – гир.
гойберилиш – гойб.
гойберилиш маглуматлары – гойб.магл.
голланма – гол.
голязма – голяз.
гошмача – гошм.
график – граф.
гысгалтма, гысгача – гысг.
дашбасма – дашб.
демократик – демокр.
деря – д.

¹⁶ Метбугат эсерлериниң библиографик язгысы гечириленде, түркмен сөзлериниң ве сөз дүзүмлериниң шертли гысгалдылышы (Metbugat eserleri-niň bibliografik ýazgysy geçirilende, türkmen sözleriniň we söz düzümleriniň şertli gysgaldylyşy) /Дүз. А.Я.Степанов; Жоғ. ред. А.Язбердиев. – А.: Ылым, 1980. – 70 с. Täze elipbiýde şeýle neşiriň ýoklugyny göz öňünde tutup, bu gysgaltmalar täze elipbiýde ulanylyp bilner.

диссертация – дис.
довамы бар – дов.б.
дөвлет – дөвл.
дүзедилен – дүзед.
дүзедилен ве үсти долдурылан нешир – дүзед.ве үсти долд.неш.
ери ёк – е. ёк.
ёлдаш – ё.,ёл.ёлдаш
жемгыетчилик-сыясы – жемг.сыясы
идеологик – идеол.
йыгынды – йыг.
йыл/лар/ – й /йй/.
йылы ёк – й.ёк.
карта, карточка – карт.
китап – кит.
китапда – к-да.
китапхана – к-хана.
кичи ылмы ишгәр – к.ы.и.
комсомол – комс.
латын – лат.
мазмуны – мазм.
макала – мак.
межлис – межл.
меселем – мес.
мысал үчин – мыс.үч.
немец... – нем.
нешир – неш.
неширят – неш–т.
неширяты ёк – н.ёк
оба хожалыгы – о.х.
окув голланмасы – ок.гол.
окув китабы – ок.кит.
оттиск – отт.
пейдаланылан – пейдал.
популяр – попул.
проблема – пробл.
ресми нешир – рес.неш.
республикан – респ.
сайланан эсерлер – сайл.эс.
сахап – сах.
сахыпа – с.

серет – сер.
сетир ашагындакы беллик – сет.ашаг.бел.
систематик – сист.
сөзбашы – сөзб.
сөзсоңы – сөзс.
стереотип нешир – стереот.неш.
сурат,-чы – сур.
тарых ылымларының докторы – т.ы.д.
тарых ылымларының кандидаты – т.ы.к.
тематик – темат.
тержиме, -чи – терж.
тержимежал – тержимех.
терминологик – терминол.
техники – техн.
титул листи – тит.л.
топлан, топлум – топл.
ТССР-иң Меркези Дөвлет архиви – ТССР МДА
ТССР Ылымлар академиясы – ТССР ЫА
түркмен – түркм.
Түркмен дөвлет неширяты – ТДН
тэзе нешир – тэзе неш.
умумы редакциясы билен – ум.ред.б-н.
үйтгедилен – үйтг.
үлкэни өврениш – үлк.өвр.
үсти долдурылан – үсти дол.
халк хожалыгы – халк хож-гы.
хепделик – хепд.
хронологик – хронол.
хукук – хук.
чапхана – чапх.
чемеси – чем.
шейле-де серет – ш-де сер.
шол санда – ш.с-да.
шэхер – ш.
ылмы – ыл.
ылмы-популяр – ыл.попул.
элипбий – элип.
эсерлерин долы йыгындысы – э. д. й.
этнографик – этногр.
язгылар – язг.

**BIBLIOGRAFIK TESWIRLEMEDE RUS DILINDÄKI
SÖZLERİŇ WE SÖZ DÜZÜMLERINIŇ GYSGALDYLYŞY¹⁷**

август – авг.	газета – газ.
автор – авт.	глава – гл.
автореферат – автореф.	город – г.
академик, академия – акад.	государственный – гос.
Академия наук – АН	гуманитарный – гуманитар.
аннотация – аннот.	декабрь – дек.
апрель – апр.	диаграмма – диагр.
архив – арх.	диссертация – дис.
аспирант – асп.	добавление – доб.
без года – б.г.	доклад – докл.
без издательства – б.и.	доктор – д-р
без места – б.м.	документ – док.
библиография – библиогр.	дополнение – доп.
библиотека – б-ка	доцент – доц.
брошюра – бр.	другие – др.
бюллетень – бюл.	журнал – журн.
в книге – в кн.	завод – з-д
в том числе – в т.ч.	заглавие – загл.
введение – введ.	замечание – замеч.
век (века) – в. (вв.)	записки – зап.
вестник – вестн.	известия – изв.
включая, включительно – вкл.	издание, издатель – изд.
выпуск – вып.	издательство – изд-во
высшее учебное заведение – вуз	иллюстратор, иллюстрация – ил.
высший,-ая – высш.	имени – им.
выходные данные – вых.дан.	институт – ин-т

¹⁷ ГОСТ 7.12-77 (СТ СЭВ 2012-79). Сокращение русских слов и словосочетаний в библиографическом описании. Изд. офиц. – М., 1982. – 25 с. Ýldyzjyk (*) bilen belgilenen sözler bu standartda ýok, ýöne edebiýatda giňden ulanylýar.

инструктивный – INSTR.	общественные* – обществ.
информация – информ.	общество – об-во
использование – исп.	оглавление – огл.
исправление – испр.	около – ок.
исследование – исслед.	октябрь – окт.
исторический – ист.	опубликованный – опубл.
кандидат – канд.	оригинал – ориг.
кафедра – каф.	ответственный – отв.
книга – кн.	отдел – отд.
количество – кол-во	отделение – отд-ние
комментарий – коммент.	отечественный – отеч.
Коммунистическая партия – КП	оформление – оформ.
конференция – конф.	пагинация – паг.
корреспондент – кор.	педагогический – пед.
краевой – кр.	перевод – пер.
лист, -ы – л.	переиздание – переизд.
литература – лит.	переработанный – перераб.
месяц – м-ц.	печатный – печ.
методический – метод.	полный – полн.
микрофильм – мф.	полное собрание сочинений – полн.собр.соч.
министерство – м-во	посёлок городского типа – п.г.т.
монография – моногр.	послесловие – послесл.
например – напр.	практический – практ.
научно-исследовательский – н.и.	предисловие – предисл.
научный – науч.	преподаватель – преп.
национальный – нац.	приложение – прил.
нормативный – нормат.	примечание – примеч.
ноябрь – нояб.	профессиональный, профессор – проф.
область, обложка – обл.	псевдоним – псевд.
обработал, обработка – обраб.	публикация, публичный – публ.

ретроспективный – ретросп.	столбец – стб.
реферат, референт – реф.	страница – с.
рецензия – рец.	студенческий – студ.
рисунок – рис.	таблица – табл.
рукописный – рукоп.	так далее – т.д*.
раздел – разд.	так называемый – т.н.
район – р-н	тезисы – тез.
редактор, редакция – ред.	теоретический – теорет.
редакционная коллегия – редкол.	типография – тип.
резюме – рез.	том – т.
рекомендательный – рек.	тому подобное – т.п*.
сборник – сб.	труды – тр.
село – с.	туркменский – туркм.
сентябрь – сент.	тысяча – тыс.
серия – сер.	указанное сочинение – указ. соч*.
следующий – след.	указатель – указ.
смотри – см.	университет – ун-т
соавтор – соавт.	фабрика – ф-ка
собрал, собрание – собр.	факсимиле – факс.
содержание – содерж.	факультет – фак.
соискание – соиск.	февраль – февр.
сокращение – сокр.	филиал – фил.
составитель – сост.	фотография – фот.
сочинение – соч.	фотокопия – фотокоп.
специальность – спец.	часть – ч.
справочный – справ.	экземпляр – экз.
сравни – ср*.	энциклопедический – энцикл.
статистический – стат.	юбилейный – юбил.
стенограмма – стеногр.	язык – яз.
	январь – янв.

ELIPBIÝLERIŇ NUSGALARY

№	Täze türkmen elipbiýi		Kiril haty		Latynlaşdyrylan köne türkmen elipbiýi*		Bellikler
		kiril hatynda		täze elipbiýde		täze elipbiýde	
1.	Aa	Аа	Аа	Аа	Aa	Aa	Diňe basmaça harplar alyndy
2.	Bb	Бб	Бб	Bb	B	Bb	
3.	Çç	Чч	Вв	Ww	Cc	Çç	
4.	Dd	Дд	Гг	Gg	Çç	Jj	
5.	Ee	Ээ	Дд	Dd	Dd	Dd	
6.	Ää	Әә	Ee	Ýe	Ee	Ee	
7.	Ff	Фф	Ёё	Ýo	Әә	Ää	
8.	Gg	Гг	Жж	Žž	Ff	Ff	
9.	Hh	Хх	Жж	Jj	Gg	G	
10.	Ii	Ии	Зз	Zz	Hh	Hh	
11.	Jj	Жж	Ии	Ii	Ii	Ii	
12.	Žž	Жж	Йй	Ýý	Ьь	Yy	
13.	Kk	Кк	Кк	Kk	Jj	Ýý	
14.	Ll	Лл	Лл	Ll	Kk	Kk (ýumşak)	
15.	Mm	Мм	Мм	Mm	Ll	Ll	
16.	Nn	Нн	Нн	Nn	Mm	Mm	
17.	Ňň	Ңң	Ңң	Ňň		Nn	
18.	Oo	Оо	Оо	Oo		Ňň	
19.	Öö	Өө	Өө	Өө	Oo	Oo	
20.	Pp	Пп	Пп	Pp	Өө	Öö	
21.	Rr	Рр	Рр	Rr	Pp	Pp	
22.	Ss	Сс	Сс	Ss	Qq	Kk (gaty)	
23.	Şş	Шш	Тт	Tt	Qq	Gg (gaty)	
24.	Tt	Тт	Уу	Uu	Rr	Rr	
25.	Uu	Уу	Уу	Üü	Ss	Ss	
26.	Üü	Үү	Фф	Ff	Tt	Tt	
27.	Ww	Вв	Хх	Hh	Uu	Uu	
28.	Yy	Ыы	Цц	Ss	Vv	Ww	
29.	Ýý	Йй	Чч	Çç	Xx	Hh	
30.	Zz	Зз	Шш	Şş	Yy	Üü	
31.			Щщ	Ş+Ş, ş+ş	Zz	Zz	

32.			Ъ	–	Žž	Žž	
33.			Ыы	Yy	Şş	Şş	
34.			ь	–			
35.			Ээ	Ee			
36.			Әә	Ää			
37.			Юю	Ýu			
38.			Яя	Ýa			

* Geldijf M.Elipbii (oglanlar ucin). Ikinçi yoola basylyşy. – Aşqabaat: Tyrkmenistaan dewlet neşirijaaty, 1929. – S. 37–38.

GOLLANMADA ULANYLAN KÄBIR SÖZLERIŇ WE SÖZ DÜZÜMLERINIŇ TÜRKMENÇE-RUSÇA SÖZLÜGI

- abbreviatura – аббревиатура
agzalan iş – названная работа
awtor – автор
awtorlar topary – коллектив авторов
awtoryň inisiallary (awtoryň öz adynyň we atasynyň adynyň baş harplary)
– инициалы авторов
amaly – практический
baş (titul) sahupa – титульный лист
başdan-aýak artýan san – сквозная пагинация
bellik – примечание
bibliografik – библиографический
bibliografik salgylanma – библиографическая ссылка
bibliografik teswirleme – библиографическое описание
bibliografik teswirlemäniň başy – заглавие библиографического
описания
bibliografik ýazgy – библиографическая запись
bibliografik ýazgynyň başy we neşire jogapkärçilik baradaky mag-
lumatlar oblasty – область заглавия и сведений от ответственности
библиографической записи
bibliografik ýazgynyň çykyş maglumatlary – область выходных
данных библиографической записи
bibliografik ýazgynyň mukdar (fiziki) häsiýetli oblasty – область
количественной (физической) характеристики библиографической записи
bibliografik ýazgynyň seriýa oblasty – область серии
библиографической записи
bir görnüşe (ülňä, tertibe) getirmek – унификация, унифицирование
bir elipbiýiň harplaryny beýleki bir elipbiýiň harplary arkaly bermek –
транслитерация
çykgyt – сноска
daşlyk – обложка, переплет. Seret, sahap, jilt:
düzedilen – исправленное
düzgünleşdiriji resminama – регламентирующий документ
faksimil (täzeden dikeldilen) – восстановленное

gaýtadan işlenen – переработанное
 gaýtalanany, bir ülnüdüki – стереотип
 gazna – фонд
 gaznanyň ýazgysy – опись фонда
 goşundylar – приложения
 görkezilen eser – указанное сочинение
 görkezilen iş – указанная работа
 gözleg maglumatlary – поисковые данные
 gyýäk çyzyk – косая черта
 ilkinji çeşme – первоисточник
 iş – дело
 jilt – переплет, обложка Seret, sahap, daşlyk:
 kadalaşdyryjy resminama – нормативный документ
 kese çyzyk – тирé
 kese göni çyzyk – горизонтальная линия
 kesgitli düzgünnamalar boýunça birmeňzeşlige getirmek – идентификация
 list – лист
 mazmun – содержание, оглавление
 müdirlik – управление
 nazaryýet – теоретический
 neşir ediji – издатель
 neşirýat – издательство
 rekwizit – реквизит
 resmi neşir – официальное издание
 resminama – документ
 sahap – обложка переплет (daşlyk, jilt)
 sahypalaýyn salgylanma – постраничная ссылка
 saklanyş birligi – единица хранения
 salgylanma – ссылка
 san belgisi – номер
 sanaw belgisi – нумерация
 sütünjik – столбец
 şertli bölüji belgiler – условные разделительные знаки
 şol ýerde – там же
 tekstden daşary salgylanma – затекстовая ссылка
 tekstiçe salgylanma – внутритекстовая ссылка
 teswirleme – описание
 teswirleme oblastlary – области описания
 tom – том

usuly – методический
 usulyýet – методологический
 utgaşdyrylan salgylanmalar – комбинированные ссылки
 üsti ýetirilen – дополненный
 ylmy iş – научная работа
 ylmy-agtaryş (barlag, derňew, gözleg) işleri – научно-исследовательские (поисковые) работы
 ylmy-edebi ogurlyk – плагиатство
 ylmy işiň ylmy-maglumat apparaty – научно-справочный аппарат научной работы
 ylmy-maglumat apparatynyň doly we dürs berilmegi – оформление научно-справочного аппарата
 ylmy maksat bilen orfografiýasyna seretmezden, beýleki bir diliň aý-dylyşyny takyk bermek – транскрипция
 ýazgy – опись
 ýörite harp belgisi – буквенный (литерный) индекс
 ýörite san belgisi – цифровой индекс
 ýyldyzjyk – звездочка, астериск

MAZMUNY

Giriş dereğine ýa-da ylym, alym hem-de olardan edilýän talaplar barada	7
Bibliografik teswirlemesi we onuň esasy talaplary	12
Ylmy işiň ylmy-maglumat apparaty hakynda	30

Goşundylar

1-nji goşundy. Bibliografik teswirlemeleriň nusgalary	48
2-nji goşundy. Bibliografik teswirlemede türkmen dilindäki sözleriň we söz düzümleriniň şertli gysgaldylyşy	52
3-nji goşundy. Bibliografik teswirlemede rus dilindäki sözleriň we söz düzümleriniň gysgaldylyşy	55
4-nji goşundy. Elipbiýleriň nusgalary	58
5-nji goşundy. Gollanmada ulanylan käbir sözleriň we söz düzümleriniň türkmençe-rusça sözlügi	60

Nurmämmet Rahymow

ÝLMY IŞIŇ BIBLIOGRAFIK TESWIRLEMESI

Ýokary we orta hünär okuw mekdepleri üçin
okuw gollanmasy

Redaktor	<i>B. Hojadurdyýewa</i>
Teh. redaktor	<i>T. Aslanowa</i>
Kompýuter bezegi	<i>Ý. Peskowa</i>
Neşir üçin jogapkär	<i>B. Weyisow</i>

Ýygnamaga berildi 24.04.2013. Çap etmäge rugsat edildi 26.06.2013.

Ölçeği 60x90 $\frac{1}{16}$. Ofset kagyzy. Edebi garnitura.

Ofset çap ediliş usuly. Şertli çap listi 4,0. Çap listi 4,0.

Hasap-neşir listi 2,275. Neşir № 63. Sargyt № 007. Sany 600.

Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň “Ylym” neşirýaty.

744000. Aşgabat, Türkmenbaşy şaýoly, 18.